

Білекті бірді жығады - білімді мыңды жығады

БІЛІМ КІЛТІ - КЛЮЧ ЗНАНИЙ

6 шілде

АСТАНА КҮНІ ҚҰТТЫ БОЛСЫН!

БІЛІМ КІЛТІ - КЛЮЧ ЗНАНИЙ

№ 6 (216), 2026

Маусым
Июнь

2011 жылдан бастап ай сайын шығады — С 2011 года выходит ежемесячно

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.
Журнал издаётся с января-февраля 2006
года на казахском и русском языках

(Республикалық ғылыми-әдістемелік
педагогикалық журнал
Республиканский научно-методический
педагогический журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

И. Бадакова

Сапалы қызмет – нәтижеге қол жеткізудің негізі ретінде3

А. Бөрібай

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – сапалы білім кепілі7

С. Өтешқалиев

Инновациялық технологиялар негізіндегі интерактивтік қарым-қатынас10

С. Нұрпейісова

Тарихи таным бастауы – өлкетану13

Н. Макашева, Н. Рахымбаев, Д. Сарсенбиева

Кәсіби органның адам санасына әсері16

Б. Ерменова

Адамгершілік құндылығы19

Н. Қылышбекова

Тұтас емес мәтіндермен жүйелі жұмыс жүргізу арқылы жасөспірімдердің
оқу сауаттылығы бойынша soft skills дағдыларын дамыту әдістері21

Ш. Кундакбаев

Дене тәрбиесінде машықтану жаттығуларын үйретудің маңыздылығы27

Н. Макашева, Э. Серикбаева, Д. Сарсенбиева

Еңбек нарығы31

М. Байгісіев, А. Оңдаш

Таңдау мүмкіндігі – биіктерге самғау бастауы36

Ж. Жайлыбаева

Қазақтың ұлы ақыны – Жамбыл Жабаевтың туылғанына 180 жыл39

Б. Ашегова

Влияние интерактивных методов в процесс обучения43

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:
«Педагог LTD» ЖШС

Редактор:
Гүлжанат ҚҰСТАНОВА

**БІЛІМ КІЛТІ -
КЛЮЧ ЗНАНИЙ**
журналы

20.05.2010 ж. ҚР Байланыс
және ақпарат министрлігінде
қайта тіркеліп, №10965-Ж
куәлігі берілді.

Басуға қол қойылды
08.06.2026 ж.
Сандық басылым.
Тапсырысы: 322.
Басылым индексі: 75488

Редакцияның мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.
Тел: 8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел:
8 777 303 37 67.

Эл. пошта:
pedagog-ltd@mail.ru

Сайт:

pedagogltd.kz

Журнал «Rado Print»
баспаханасында басылды.
Алматы қ., Мыңбаев көш., 46,
кеңсе 411А

Көркемдеуші және беттеуші:
Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

Н. Омашев — ҚР Жоғары мектеп ғылым академиясының академигі, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, филология ғылымдарының докторы, профессор.

С. Аманжолов — педагогика ғылымдарының докторы, ҚР Білім беру ісінің үздігі, А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің педагогика факультетінің деканы.

Ә. Дүйсебек — Б. Алтынсарин атындағы Қазақ Білім академиясының вице-президенті.

А. Миразова — ҚР Білім беру ісінің үздігі, Қазақстанның Еңбек ері.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word файлы ретінде сақтаңыз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз (Мысалы, М.Т., К.С. емес). Мақалаңызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Болмаса, факс арқылы, бағалы хат арқылы редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. Фотографии высылайте отдельными файлами в формате JPEG, TIFF, не вставляя в текст статьи. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Учредитель:

ТОО «Педагог LTD»

Главный редактор: Г. КУСТАНОВА
Журнал перерегистрирован в Министерстве
связи и информаций РК. Свидетельство
№10965-Ж от 20.05.2010 г. Астана.

Подписано в печать 08.06.2026 г.

Печать цифровая.

Заказ 322.

Подписной индекс: 75488

Адрес редакции:

050036, г. Алматы,

Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел.: 8 (727) 255-72-94;

Моб.т.: 8 777 3033767

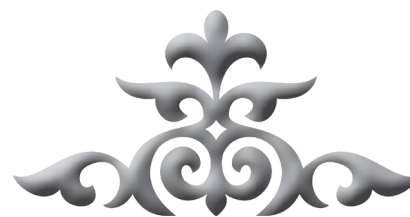
Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Сайт: pedagogltd.kz

Журнал напечатан в типографии

«Rado Print».

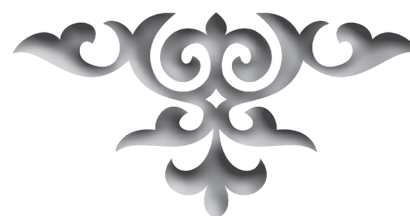
Адрес: г. Алматы, ул. Мынбаева, 46, оф. 411А

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотоснимки не рецензируются и не возвращаются. Перепечатка материалов, опубликованных в журнале допускаются только с согласия редакции.

Сапалы қызмет — нәтижеге қол жеткізудің негізі ретінде

**Индира
Маратқызы
БАДАКОВА,
«Өрлеу» БАҰО»
АҚ филиалы
«БҚО ПҚБАИ»
кітапхана
менгерушісі.
Орал қаласы,
Батыс Қазақстан
облысы**

Ақпаратпен жан-жақты қамтылған қоғам жағдайындағы қазіргі заманғы кітапханалардың бірден-бір мақсаты — тұтынушы болып табылатын оқырман қауымның сұранысы мен уақытын барынша тиімді ұйымдастыруға жағдай жасау, кітапхананың ақпараттық ортасын ұйымдастыру.

Институт кітапханасының негізгі стратегиялық басымдықтарына:

- Сапалы кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсету. Оқырмандардың қажеттілігіне заман талабына сай жауап беру, ақпараттық-әдістемелік ортаны құру;
- Институттың оқытушылар құрамының еңбектерін насихаттау, облыс педагогтарының басылым беттеріндегі тәжірибелерін қадағалау;
- Кітапхана қорын толықтыру және олардың қауіпсіз сақталуын қамтамасыз ету;
- Жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және дамыту;
- Кітапханалық қызметті автомат-

тандыру (электронды каталог қорын толықтыру және т.б.);

- Облыс мектеп кітапханашыларының біліктілігін арттыруды қамтамасыз ету (курстар, конференция, семинар, вебинар);
- Педагогтардың кәсіби өсуіне қолдау көрсету.

«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «БҚО ПҚБАИ» облыс көлемінде кітап қоры педагогикалық басылымдарға бай бірден-бір кітапхана болып табылады. Бүгінгі таңда кітапхананың кітап қоры 30 000-ға жуық сақтау бірліктен тұрады.

Кітапхана саласында қолданылып жатқан жаңа ақпараттық технологиялар, электронды ресурстар, пайдаланушыларға қызмет көрсетудің жаңа формалары, кітапхана қорларын сақтау — институт кітапханасының негізгі жұмыстарының басым бағыттары.

Бүгінгі күннің талабына сай ақпараттық технологияның дамуы қарқынды өсуде. «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалы «Батыс Қазақстан облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты» кітапханасында заман талабына сай қызмет сапасын арттыру мақсатында КАБИС автоматтандырылған кітапханалық ақпараттық жүйесін енгізу жолға қойылған болатын. Осы мақсатта 2013 жылдан бастап институт кітапханасы жаңа технология құралдарымен, соның ішінде КАБИС

ақпараттық жүйесімен жабдықталды. Аталмыш жүйе ТМД және Қазақстан Республикасының кітапханалық стандарттары бойынша құрылған, Қазақстан Республикасының Мәдениет және Ақпарат министрлігінің рұқсатымен бекітілген.

Электрондық каталогты тиісті дәрежеде қалыптастырып, оны дамыту үшін жетілдірілген КАБИС бағдарламасы кешенді нұсқасы бүгінгі таңда институт кітапханасының маңызды бөлігіне айналды. Қазіргі таңда КАБИС бағдарламасымен жұмыстану ісі жақсы жолға қойылып, кітапхана қорына келіп түскен оқулықтардан бастап, мерзімді басылымдарға дейінгі мәліметтер үздіксіз енгізілуде. Институт кітапханасындағы компьютерлер локальді ақпараттық жүйеге біріктірілген. <http://zkoipk.kz/> сайтында институт кітапханасына арнайы сілтеме жасалған, сайт пайдаланушылары және кітапхана пайдаланушылары аталмыш сілтеме арқылы институт кітапханасы қорынан қажетті ақпарат көзін іздеп, таныса алады.

Институт кітапханасының негізгі бағыттарының бірі — облыс мектеп кітапханашыларының біліктілігін арттыру. «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «БҚО ПҚБАИ» болып қайта құрылғаннан бері, яғни соңғы 2 жыл қорытындысы бойынша мектеп кітапханашыларына арналған **5 курс** ұйымдастырылып, **117** мектеп кітапханашысы біліктілігін арттырды.

Біліктілікті арттыру курстарының мазмұны жаңа талаптарға сай құрастырылып, әдістемелік бағыттағы әдебиеттермен толықтырылып жасақталу-

да. Курс бағдарламасына «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда кітапхананың рөлі», «Мектеп кітапханасы тәжірибесінде педагогикалық технологияларды қолдану», «Кітапхана қызметін дамытудағы Маркетингтік қадам», тақырыптарында дәрістер кіріктірілсе, «Intel® «Болашақ үшін оқыту» бағдарламасы», «Электронды үкімет және электрондық қызметтер» тақырыптарында кіріспе курстар оздырылады. Курс барысындағы көшпелі-тәжірибелік сабақтар облысымыздағы физика-математикалық бағыттағы НЗМ кітапханасы базасында өткізіледі. Бүгінгі таңда аталмыш білім ордасы кітапханасымен байланыс одан әрі жанданып, бірлескен жұмыстар жолға қойылуда, институт кітапханасында ғылыми-тәжірибелік конференциялар, тәжірибе алмасу бойынша семинарлар, вебинарлар, дөңгелек үстелдер ұйымдастырылып өткізілді. Атап айтсақ:

- «XXI ғасырдағы кітапхана қызметі» ғылыми-тәжірибелік конференция;
- «Мектеп кітапханасының білім мазмұнын жаңартудағы іс-әрекеті» іс-тәжірибелік семинар;
- «Мектеп кітапханасындағы озық тәжірибелер» онлайн вебинар.

Институт кітапханасының негізгі қызметтерінің бірі — бұл институтта жоспарланған біліктілікті арттыру курстары тыңдаушыларына ақпараттық-библиографиялық қызмет көрсету. Осы бағытта кітапхана 3 кафедрамен, Академиялық бөлім, Мониторинг және талдау бөлімдерімен және Деңгейлік бағдарлама орталығымен ты-

ғыз жұмыстанады. Кафедраларда жоспарланған курстар туралы мәліметтер алынып, кітапхана қызметкерлері курс тақырыбына сай мәліметтер қорын жинақтап, кітап көрмелері, библиографиялық тізімдер құрастырылады. Кейін курс тыңдаушылары курс барысында берілген тапсырмалар мен жоба жұмыстарына қажетті материалдарды еш қиындықсыз кітапхана қорынан пайдалана алады. Осы бағытта КАБИС жүйесінің де көмегі зор. Курс тыңдаушылары аудиторияда отырып-ақ желілік компьютерлер немесе Интернет желісі арқылы аталмыш ЭК қорымен жұмыстана алуына жағдай жасалған. Курс барысында тыңдаушылардың негізгі сұраныстары көбіне-көп:

- 1) Жоба жұмыстары;
- 2) ғылыми-әдістемелік әдебиеттер;
- 3) нормативтік құжаттар;
- 4) аға оқытушылардың, облыс педагогтарының озық тәжірибелері, ғылыми еңбектерін құраса, кітапхана қорындағы мерзімді басылымдарға деген сұраныс та қарқынды өсуде. Осы бағытта, институт кітапханасы 200-ден астам республикалық, шетелдік жетекші педагогикалық басылымдарға жазылса, 6000-ға жуық білім беру үдерісін жаңартуға бағытталған педагогикалық мазмұндағы жаңа кітаптармен толықтырылды.

Кітапхана қызметінің негізгі бағыттарының бірі және бірегейі бұл — институттың оқытушылар құрамының еңбектерін насихаттау. Білім беру үдерісін жаңғыртуға бағытталған аталмыш еңбектер — оқырмандардан түскен сұраныстар барысында ұсынылып, жоба

жұмыстары мен өзіндік жұмыстарды орындауда басшылыққа алуларына бағыт-бағдар беріліп отырады. Облыс, қала көлемінде ұйымдастырылған семинар-конференцияларда аталмыш еңбектерден құралған кітап көрмесі облыс педагогтарының назарына ұсынылуда. Сонымен қатар, институт кітапханасында облыс педагогтарының республикалық басылым беттеріне жарияланған мақалаларының арнайы Банкісін толықтыру жұмыстары уақытылы жүргізіліп отырады. Бүгінгі таңда аталмыш мақалалардың саны — 6000-ды құрап отыр.

Облыс педагогтарының кәсіби өсуіне ақпараттық көмек көрсету — институт кітапханасының маңызды қызметтерінің бірі саналады. Аталмыш бағытта қысқа мерзімдегі курс тыңдаушыларының сұранысына сапалы кітапханалық қызмет көрсетіліп, жекелеген жұмыстар жүргізіледі. Біліктілікті арттыру курсына келген тыңдаушыларда курс барысында тапсырмаларды орындауда көбіне-көп төмендегідей қиындықтар туындап жатады:

- Ұсынылған ақпарат көзін жоба жұмыстарын, өзіндік жұмыстарды орындауда тиімді пайдалана алмайтындары кездеседі;

- Кейбірі дайын жобалар сұраса, енді бірі тапсырмаларды орындауда кітапхана мамандарының көмегіне жүгінеді.

Осындай келеңсіздіктердің алдын алу мақсатында тыңдаушымен жеке жұмыс жүргізу қолға алынуда. Аталмыш процестің төменде алгоритмі ұсынылды:

I кезең. Курс тыңдаушысының сұранысына сай ұсынылатын материалдар.

- ЭК қоры;
- «Өрлеу» БАҰО» АҚ жариялаған әдістемелік құралдар;
- Педагогикалық мазмұндағы әдебиеттер;
- Оқытушылық құрамның еңбектері;

- Конференциялық жинақтар;
- Мультимедиялық басылым қоры;
- Мерзімді басылымдар;
- Библиографиялық тізім;

II кезең. Алынған ақпаратты қорыту.

- Ұсынылған мәліметті сараптайды;
- Салыстырады;
- Өз тәжірибесін кірістіреді;
- Мәліметтер тізімін құрады;
- Ақпаратпен танысады;

III кезең. Кітапханашылардан кеңес алады. Кеңес барысында тыңдаушыға әрбір жоба жұмысының басы, ортасы, аяғы болатыны түсіндіріліп, төмендегідей бағыттар бойынша әдістемелік көмек көрсетіледі:

- Ұсынылған мәліметтер көмегімен проблемалық тақырыпты ашу;
- Проблеманы нақтылау;
- Шешу жолдарын табу;
- Өз іс-тәжірибелерімен дәлелдей алу;

IV кезең. Қорытынды кезең.

- Қорытады;
- Жоба қорғалады;

V кезең. Тыңдаушымен кері байланыс.

- Курс аяқталған соң өзінің жеке әдістемелік тақырыптары бойынша ақпарат сұрайды;
- Әдістемелік тақырыбын қорыту мақсатында педагогикалық бағыттағы әдебиеттер, мерзімді басылымдар ұсынылады;
- Тыңдаушы мен институт кітапханасы арасында тұрақты байланыс орнайды;
- Педагогтың әдістемелік қызметін одан әрі жетілдіру мақсатында сол білім беру ұйымы кітапханасының кітапханашысымен байланыс орнайды;
- Институт кітапханасындағы облыстық, республикалық деңгейдегі жетекші мерзімді басылымдарға іс-тәжірибесін жариялауға кеңес беріледі;
- Институт кітапханасы қызметкерлері жіберілген мақаланың жариялануын қадағалайды;
- Баспасөзге шыққан соң облыс педагогтарының баспасөз бетіне жарияланған мақалаларының Банкісіне енгізіледі.

Қорыта келгенде, институт кітапханасы институттың құрылымдық бөлімі ғана емес, біліктілікті арттыру курстары тыңдаушыларының кәсіби өсуіне үлес қосып, шығармашылық қоржындарын толықтыруда маңызды рөл атқаратын бірден-бір орын болып табылады. Мұның дәлелі — курс барысында мониторинг бөлімі жүргізетін сауалнамалардан да байқалады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру — сапалы білім кепілі

Оқушылардың бүгінгі заман талабына сай функционалдық сауаттылығын арттыру ұстаз алдындағы парыз. Білім беру жүйесін жаңғырту жолында бүгінгі мектеп оқушыларына білім берумен қатар білімді өз бетінше ала алу, қоғамдық өмірде өзін-өзі жан-жақты таныту үшін білімін пайдалана білу дағдыларын алу әрекеттерін де меңгертуі тиіс. Бұл — функционалдық сауаттылық мектеп қабырғасында қалыптастыру ісі болып саналады. Білім — қоғамдық құндылықтардың аса маңыздысы. Сонымен қатар білім алу құқығы. Бұл құқық әр түрлі бастау тұжырым, бағыттардың дүниетаным шарттарына сәйкестендірілген нақты дәуір білім жүйесімен қамтамасыз етіледі. Оның негізгі мақсаты — оқушылардың білімдерін өмірде тиімді қолдануға үйрету.

Білім, өз кезегінде, мемлекеттік, қоғамдық және жеке тұлғалық құндылықтарға ие.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз — адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Онда-

ғы басты мақсат — жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мәні тарихи тұрғыдан өзгергенін, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу, санай білу қабілеттерінен гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалдық сауаттылыққа жету, қалыптастыру, меңгерту.

Функционалдық сауаттылық — адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Мектептің орта сатысына өту кезеңінде оқушылардың өзін қоршаған адамдармен қарым-қатынасы жаңа арнаға түседі: даралық сезімдері бас көтеріп, өзін-өзі тани бастайды. Білім беруде бұл мәселелер ескеріліп отыруы

тиіс.

Бастауыш мектеп кезеңі оқушылардың оқу, қарым-қатынас, еңбек секілді жетекші әрекеттер негізінде жалпы және ерекше қабілеттерінің дамуымен сипатталады. Оқу әрекетінде олардың жалпы интеллектуалдық қабілеттері қалыптаса бастайды. Сабақта функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатында пән мұғалімі оқушының назарын аудару үшін сабақ кезінде әр түрлі тақырыптық, пәнаралық, сыныпаралық байланыс орнатып, қызықты әңгімелерді сахналық көрініс ретінде өтуді ұйымдастыра білуі қажет. Сонымен қатар, түрлі көрнекілік құралдарын қолдану, сұрақ-жауап, талдау, жинақтау, ажырату, тақтаға жазу, айтқан ойды мысалдармен дәлелдеу, сөздікпен жұмыс, проблемалық мәселелерге жауап беру, нақтылы және жалпылама тапсырмалар беріп, шағын шығармашылық жұмыстарды орындату, оқушының бірін-бірі сынауы, өзіндік пікір білдіруі, баяндама жасауы, ғылыми зерттеу жазып қорғауы, алуан түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы керек.

Осындай әдіс-тәсілдерді түрлендіріп, жүйелі түрде пайдаланса, мұғалімнің шәкірттері өз бетімен жұмыс істеуге тез үйренеді. Орта буын оқушыларының арнайы ереже дәптерлері, альбомдар, сөздіктері, конспектілері, хронологиялық кестелері болуы абзал.

Жақсы мұғалім оқушылардың оқу және проблемаларды шешу қабілетін дамытады. Мұғалімнің көшбасшылық қабілеті ең бірінші сабаққа даярлықтан басталады, яғни, өтілетін сабақтың жоспарын құру, оны өткізу әдістемесі,

оқушылардың қабілеттерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып, иллюстрация, техникалық құралдарды, дидактикалық материалдарды пайдалану. Мұғалімнің осы шығармашылық әрекеті арқылы оқушының шығармашылық қабілеті қалыптасады. Ал, көшбасшылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы жүзеге асады. Оқушыны шығармашылық ойлауға, жылдамдыққа, икемділікке, тапқырлыққа үйрету ол мұғалімнің әр сабағында қалыптасып отыратыны анық.

Кез келген пәнді оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі – пәннің қолданбалы мүмкіндіктерін ашу. Мысалы жаратылыстану пәндерін оқытуда мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылар пәндік ұғымдар мен заңдылықтарды тереңірек түсініп, ұғынып, сонымен қатар кәсіби даярлықтың негіздерін меңгереді. Оқушылардың дүниетанымына әр оқу пәні өз үлесін қосып отырады. Жаратылыстану пәндерін оқыту барысында нақтылы өмірден оқушыларға түсінікті түрде келтірген деректер ғылыми білімдердің пайда болу негізін, қоршаған ортаның табиғат құбылыстарының танымалы жеке пәндердің ұғымдары мен абстрактілі жағдайларын оңай сезіне біледі.

Оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуда, оларды тәрбиелеуде, біліктері мен дағдыларының қалыптасуында, сабақ барысында тақырыпты практикамен байланысын көрсетудің маңызы өте зор. Сондықтан теория мен практиканың байланыста болуын қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны

мен көлемін анықтағанда теориялық қағидалардың, заңдылықтар мен ережелердің, яғни ұғымдық-ақпараттық материалдардың оқушы өмірінде кездесетін түрлі проблемалық мәселелерді шешуге көмегі тиетіндей, оқушы оны қолдана алатындай практикалық маңызы ескерілуі тиіс.

Оқушылардың мектепте алған білімін қоғамдық-әлеуметтік ортада пайдалануға икемдеу, олардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамыту мәселелеріне басымдық берілуі тиіс. Олай болса қоғам — жаңалыққа жаны құмар, жаңаша ойлайтын, өзгермелі өмірге икемделіп қана қоймай, оны жағымды жаққа өзгертуге белсенді қатысатын ұстаздарға мұқтаж.

- Ақпараттық оқыту технологиясынан математика сабақтарында интерактивтік тақтаны қолдану. Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар көмегімен мүмкіндігінше меңгерумен қатар функционалдық сауаттылығы да артады.

Біздің заманымыз ғылым мен техниканың ғарыштап дамыған кезеңі, біз, ұстаздар, сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі біз адам тағдырына, бала тағдырына жауаптымыз. Сондықтан оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмысын жүргізуіміз керек:

Сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр тарауы, әр тақырыбы бойынша «білу — түсіну — қолдану — тұжырымдау» деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жү-

мыс жасауды күшейту;

Сабақта практикалық мазмұнды есептерді, әр түрлі форматтағы тест тапсырмаларын, стандартты емес жағдайларда білімді қолдануға арналған қызықты есептер шығарту;

Математика пәні сабақтарында, таңдау курстарында алған білімдерін өмірмен ұштастыруға, оны практикада қолдануға, логикалық есептер шығаруға үйрету;

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жағдайы. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру — жаңаша педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып тұр.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту — оқу-тәрбие процесіне ықпал етудегі өмір талабы. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс-әрекеттерді дамыту педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту — мәселені шешуде, оқу сапасының артуына, технологияларды ұтымды қолдануға көмек беретін негіз болып табылады.

Жаңа технологияның тиімді әдіс-тәсілдерін ұрпақтың бойына сіңірте білу ұстаздардың басты міндеті.

Жаңа технологияның тиімділігі сол, оқушы:

- мақсат қоюға үйренеді;
- есте сақтау қабілеттері дамиды;
- басқалармен бірігіп жұмыс жасайды;
- кітаппен жұмыс жасауға үйренеді;

- қатарынан қалмауға тырысады;
- дарынды оқушылар өз қабілеттерін одан әрі бекіте түседі;
- әлсіздер оқуға ниет білдіріп, өзіне деген сенімсіздіктен арылады;
- күшті сыныптарда оқуға деген ынта артады;
- білім дәрежесі бірдей сыныптарда оқу жеңілдейді;
- өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады.

Мұғалім:

- жүйелі тапсырма беруге ұмтылады;
- оқушыны жан-жақты танып біледі;
- қарым-қатынас орнатады;
- оқушылардың өзара әрекеттесуіне жол ашады;
- оларға шығармашылық еркіндік беріледі.

Елдің ертеңі білімнің тереңдігімен өлшенеді. Үздіксіз өзгеріп тұрған әлем адамнан да қабілет пен қажеттіліктерді үздіксіз дамытуды талап етеді. Сондық-

тан білім беру саласының басты мақсаты — оқушыларды өзгермелі өмірде қорықпай, еркін өмір сүруге, білім мен білігіне сай келетін бағдар тандап алатындай дәрежеге, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, аналитикалық ойлау қабілеттерін дамыту және олардың шынайы өмірде дара тұлға етіп қалыптасуына ықпал ету.

«Шәкірт — нығарлай беретін ыдыс емес, керісінше тұтандыруды талап ететін шырақ», демекші, оқушылардың жеке шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту және оларды шынайы өмірде дара тұлға етіп дайындау — мектептің басты мақсаттарының бірі.

Айша БӨРІБАЙ,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бейіндік мектебінің қазақ тілі
мен әдебиеті пәні мұғалімі.
Алматы қаласы

Инновациялық технологиялар негізіндегі интерактив- тік қарым-қатынас

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, гуманитарлық және демократиялық өзгерістерге байланысты тұлғаның дербестік дамуы маңыздылық сипатқа ие болуда. Егеменді елімізде өскелең ұрпаққа білім беру талаптары күннен күнге көтеріліп, бүгінгі басты мәселе — нәтижеге бағытталған, сапалы білім беру.

Білім беру жүйесінің басты міндеті: ұлттың және жалпы азаматтың құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамуға және кәсіби дайындауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау.

Біздің колледжде болашақ педагог мамандарды дайындауда осы бағытты

басшылыққа алып, білім беру сапасын көтеру үшін жаңа технологиялар мен әдістер енгізілуде. Білім берудегі дүниетанымды ұстанымдарды қайта құру, философиялық материалмен руханилықпен, гуманистік ұстанымдарына бетбұрыс жасау қажеттігі дәлелденуде.

Музыка пәні оқытушысы ретінде мен де жаңа талапқа сай бұл пәннің алатын орыны, оның мүмкіндіктері мен тиімді жақтарын талдай келіп, іс жүзінде қалай пайдаланамын? - деген ой келді. Әр адамның бойына біткен бір өнер болады, оны аша білу оқытушының күзіреттілігі. Өнер мен білімді ұштастырып, дамытуға бағыт беретін де мұғалім. Әр тұлғаның бейнесіндегі өнерді ашу үшін оқушы мен мұғалімнің арасында сенімдік, қарым-қатынас қалыптасуы қажет. Бұл қарым-қатынас жылдар бойы оқу тәрбие процесінде қалыптасады.

«Қызықтыратын ұстаз болса, қызықпайтын шәкірт болмас» деген даналық сөз, мұғалімге деген үлкен ой-толғаныс беріп, міндет атқаратындай. Әр оқытушының тәжірибесіне сай, өзіндік әдіс-тәсілдер, жаңа педагогикалық технологиялар қолданылады. Күтілетін нәтиже, біреу ғана: - «Құзыретті маманға — нәтижеге бағытталған білім беру».

Оқу бағдарламасын жүйелі игеру үшін бұрынғы педагог классиктердің еңбектерімен қатар, шетел білім орталықтарының алдыңғы қатарлы тәсілдермен танысып, зерттеп, оны оқу-тәрбие процесінде пайдалану — менің

басты мақсатым болды. «Дамыта оқыту» принциптерінің бірінде: «Білім даяр күйінде берілмеуі керек. Оқушы оған қауырт ой, еңбегін қажет ететін тапсырманы орындау арқылы қол жеткізгені дұрыс» делінген.

4-сыныпта музыка сабағындағы «Халық әні және симфониялық поэма» тақырыбын өткізуде, мына бағытты алдық.

Қ. Мусиннің «Жайлауда» симфониялық поэмасының әуені арқылы, оқушылар класқа еніп, өздеріне таныс музыканы естиді. Бірақ сөзі жоқ, тек аспаптық музыкадан халық әні «Ақ Дариғаның» әуенін ажыратады. Мұғалімнің тапсырмасы:

- осы әуенді ести отырып, көз алдыңызға не елестетесіз?

- сурет салсаңыз, немесе әңгіме құрастырсаңыз қалай атар едіңіз?

... оқушылардың болжауы бойынша «жайлау» деген сөзге тоқталамыз. Жайлау туралы «ассоциация» құрамыз.

Мысалдардың ішіндегі «әзіл», «ән» деген ұғымдарға тоқталып, халық әні «Ақ Дариғамен» байланыстырамыз. Өткен сабақта үйренген әнімізді толықтырып талдаймыз, бірнеше рет орындаймыз.

Мұғалімнің сұрағы:

- «Ақ Дариға» әнімен бүгін естілген

музыкалық әуеннің қандай ұқсастығы бар?

Оқушылардың пікірі тыңдалғаннан кейін, мұғалім Қ. Мусин, симфониялық оркестр, поэма туралы түсінік береді. Музыка әуені арқылы интерактивті тақтада көрнекіліктермен дәлелденеді.

Оқушылар 3 топқа бөлінеді, әр топқа тапсырмалар:

I топ: үрмелі аспаптар дегеніміз не? Қандай?

II топ: ішекті, ысқышты аспаптар дегеніміз не? Қандай?

III топ: ұрмалы аспаптарды іріктеп жинақтандар.

2-тапсырма:

I топқа: «Ақ Дариға» әнінің ерекшелігі, айырмашылығы?

II топқа: «Жайлауда» симфониялық поэманың ерекшелігі, айырмашылығы.

III топқа: Екі шығарманың ұқсастығын табындар.

1-тапсырма бойынша оқушылар қатты қағаздан ойылған аспаптарды іріктеп алады, топтастырады.

2-тапсырма бойынша контент анализ құрылады:

Нәтижесінде алынған тақырыпты мұғалім оқушылармен біріге отырып ашты. Ынтымақтастық негізінде интерактивті қарым-қатынас орнады. Түрлі технологиялардың элементтерін пайдалану арқылы, шығармашылық тапсырмалар бере отырып, оқушылардың ой-пікірін, ұғыну деңгейін көрсетуіне мүмкіндік жасалды.

Педагогикалық әдістерді дәстүрлі пайдаланумен қатар, тұлғалық технология негізінде өткізудің салыстыру кестесі

Салыстырмалы талдау негіздері	Дәстүрлі сабақ	Тұлғалық бағдарлық технология негізіндегі сабақ
1	2	3
Түсініктің мәні	Әдістемелерді тек мұғалім пайдалануы	Субъектілерді мәні бар ізденіске тарту арқылы өзіндік мүмкіндіктерін жүзеге асыруы
Мақсаты	Қойылатын мақсатты түсіндіру арқылы орындауы	өздігінен білім алуына танымы мен өзіндік бағалауға жағдай жасауы.
Міндеттері (мазмұны)	Сабақта атқарылатын жұмыстарын ұйымдастыруы	- проблемаларды анақтау және шешу жолдарына бағыт беру; - топтық іс-әрекет жасауы; - өз іс-әрекетін талдай білуі.

Қарым-қатынас сипаты	Субъектіден объектіге бағытталған қарым-қатынас	- екі жақтың да дамуына әсер ететін субъектіден субъектіге бағытталған диалогтық қарым-қатынас.
Қарым-қатынастың түрлері мен әдістері	Оқу-тәрбие процесінде: - субъект-объект; - мұғалім-оқушы.	- біріккен іс-әрекет; - өзіндік іс-әрекетті бағалау; - пікір қосу, дәлелдеу.
Күтілетін нәтиже	Қойылған мақсатқа жету	- оқушылар білім алуға, өздігінен ізденуге мүмкіндік алды; - «оқушы-мұғалім, мұғалім-оқушы» аралығындағы қарым-қатынас орнады, өзара сыйластықпен бірігіп проблеманың шешімін тапты.

Серік ӨТЕШҚАЛИЕВ,
Ж. Досмұхамедов атындағы
педагогикалық колледжінің
музыка пәнін оқыту әдістемесі пәнінің
оқытушысы.
Орал қаласы

Тарихи таным бастауы - өлкетану

Бүгінгі ұрпақтың ұлтжандылық, отансүйгіш, имандылық қасиеттері өз туған жеріне, ауылына, отбасына деген сүйіспеншіліктен басталады. Сондықтан әрбір оқушыға өз өлкесінің тарихын зерттеп білуден қастерлі ештеңе жоқ. Осыны оқушыға түсіндіретін тарихшы ұстаз болу — көп ізденісті қажет ететін күрделі жұмыс.

Өз тәжірибем бойынша әрбір сы-

ныпта жаңа тақырып өтерде оқытудың әдіс-тәсілдеріне, формаларына көп көңіл бөлемін. Үнемі бірсарынды сабақ оқушыларды жалықтырады. Сабақтың құрылымын жиі өзгертіп отыру олардың ойлау қабілетіне, өз ойын қорыта айтуына, тарихи деректермен жұмыс істеуіне қозғау салады. Туған жер тарихына сусындаудың бірден-бір жолы — мұражаймен тығыз байланыста жұмыс

жүргізу. Егер тақырыбыңызға байланысты мұражай залына сабақ өткізсеңіз, айналаңыз тұнып тұрған дайын дүниелер, сонымен қатар көре отырып, естіген сабақ есте ұзақ сақталады.

Өлке тарихын оқыту бағдарламасында оқушыларға мынадай талаптар қойылады:

1. Мұрағат құжаттары арқылы тарихи оқиғалар, құбылыстар арасындағы себептер мен байланыстарды анықтауға тырыс;

2. Тарихи құжаттарды мұқият оқып, фактілерді тандап, салыстыра біл;

3. Оқығаныңды, көргенінді, естігендеріңді саралап, өз ойыңды жинақтап, пікіріңді ортаға сал.

Енді өткізілген сабақтың біріне қысқаша тоқталайық:

9-сыныпқа арналған бұл сабақтың тақырыбы – «19 ғасырдың 50 жылдарындағы Кіші Жүз қазақтарының ұлт-азаттық күресі»

Жаңа тақырыпқа дайындалар алдында оқушылардың өлкетану мұра-

жайына саяхатын ұйымдастырып, реферат дайындауға, сол кезеңге қатысты өткен тақырыптарды қайталауы талап етіледі. Мұндағы негізгі мақсат – өлкенің саяси-экономикалық дамуын ел тарихымен байланыстыра түсіндіру. Жанқожа батыр, Ақтан батыр, Бекмырзахан секілді ата-бабаларымыздың Отан қорғау жолындағы ерлік істерін үлгі етіп көрсетіп, сол арқылы оқушылардың бойында патриоттық сезімді ояту және өлке тарихын оқып білуге ынтасын арттыру. Көрнекі құрал ретінде жергілікті карта, құжаттар көшірмесі баспаға шыққан батырлар туралы мақала, өлеңдер қолданылады.

Бозтайлақ атын ойнатып,

Қаһарланып ер Ақтан.

Бабажан шық! – деп ақырды.

Қара аруағы Ақтанның... деген жыр жолдарын оқумен тақырып басталады.

Әзірге жинақталған деректі жергілікті материалдардан өзім дәріс беретін сыныптарға қысқаша төмендегідей жоспар жасалды:

Р/с	Негізгі сыныптар	Өткізу әдісі, көрнекіліктер
I.	Ежелгі Арал Археологиялық зерттеулер. Арал өңірінің ортағасырлық кезеңі. Арал теңізі астынан табылған қала. Арал өңірін зерттеушілер. 1849 ж. Бутаков экспедициясы.	Мұражай мамандарымен жұмыс. Мәмиев сызба картасы. Экспедиция картасы.
II	Арал жеріндегі ер тұлғалар Жалаңтөс баһадүр. Қоқанды қуған Тоғаныс. Жанқожа батыр. Ақтан батыр.	Мұрағат, мұражай материалдарымен жұмыс. Баспа деректері.

.	Бекмырзахан. Жетес би. Сапақ би.	
III.	Елім деп соққан жүрегі (Азамат соғысы ардагерлері) Р. Сақтағанов. Ш. Ранов. Құлжанов. Арал бекінісі (1919)	Мұрағат, баспа материалдары
IV.	Ресей мен Арал Еділ бойындағыларға Арал балықшыларының көмегі (1921)	У. Қосымов туралы материалдар
V.	Аралдықтар сұрапыл соғыс жылдарында Сырдың батыр ұлдары. А. Мин – Кеңес Одағының батыры. Тылдағы Арал	Мұражайда тыл, соғыс ардагерлерімен кездесу
VI.	Аралдың даңқын шығарғандар 16 Социалистік Еңбек Ері. Ленин ордені – Нұрғали Демеуов.	Кездесу сабағы
VII.	Мектебіміздің тарихы	Жинақталған материалдар

Өлкетану материалдарын сабақта пайдаланудың бір ерекшелігі – тақырып оқушы есінде ұзақ сақталады және өз бетімен тарихи білімдерін тереңдетуге ын-таландырады.

С. НҰРПЕЙІСОВА,
№64 орта мектебінің тарих пәні мұғалімі.
Арал қаласы,
Қызылорда облысы

Кәсіби ортаның адам санасына әсері

«Сіз немен айналысасыз?» - бұл сұрақ кездесулерде адамдардан сұрайтын алғашқы сұрақтардың бірі. Адамның жұмысына қарап өзі жайлы көп нәрсе айтуға болады. Алайда, ол адамға қарап оның жұмысы қандай мінез-құлықтарды және қандай ойлау қабілетін талап ететінін және қаншалықты өз өміріне жұмысы әсер ететінін білуге болмайды.

«Жұмыс барысында сіз қандай қиындықтарға тап болдыңыз?» деген сұраққа әр адам, әр маман иесі әр түрлі жауап ретінде тіл қатады. Мысалы:

Тіс дәрігері үнемі ересек адамдардың сылтауымен кезігетінін айтады. Ересектер бос уақыттың болмауына байланысты қабылдауды кейінге қалдырады. Бірақ шын мәнінде, жылы үстелде кофе іше отырып, тіс дәрігерге берген уәделерін орындамай жатады. «Үлкен балаларды» тәрбиелеу стоматологтың мінез-құлқына әсер ете отырып, оларды қатаң болуына ықпал етеді.

Сол себепті әр кәсіби ортаның адам санасына әсері өте маңызды. Психологиялық, моральды немесе мінез-құлқы жағынан ықпал етеді.

Қандай да бір бөлек психологиялық ортаға түскенде адам санасына және ойлау қабілетіне, тіпті адамның әдеттерінің тиылуына әкеліп соғады. Осы арқылы адам өзінің өмірге деген көз-

қарасын және бірте-бірте адамның өзін де танымастай қылып өзгеруіне әкеліп соқтырады.

Бұл жұмыс арқылы мен адам өзін-өзін қалыптастыру барысында кездесетін кедергілер мен қоршаған ортаның жеке тұлғаға шымыр болып қалыптасуна әсер ететін аспектілерді жіктемекпін. Яғни, бұл жұмыс арқылы мен сіздерге кәсіби ортаның адам санасына әсер етуі адамның психологиялық болмысы мен осы күнге дейінгі жинаған тәжірбиелері, әлеуметтік ортадағы дәрежесі және адами тұрғыдағы қоршаған ортамен қарым-қатынасын барынша түсіндіріп өткім келеді.

Тұлғаның ішкі құрылымының байлығы көп жағдайда адамның іс-әрекетіне байланысты, іс-әрекет оның негізгі бағыттылығын анықтайды. Сондықтан да біздің өмір сүретін қоғамымызда бұл өзекті мәселе болып тұр. Кәсіби әрекет тұлғаның дамуына үлкен әсерін тигізіп қана қоймай, адамның саналы өмірінің үш бөлігінің екеуін құрайды. Кәсіби іс-әрекет тұлғаның көптеген әлеуметтік іс-әрекеттері түрлерінің ішінде ерекше маңызға ие. Тұлғаның өмірінде кәсіби әрекетке көп уақыт бөлінеді.

Әрбір маманның мотивациялық, эмоциялық, еріктік аумағына жататын мынадай ерекшеліктері бар: мо-

тивтер, мақсаттар, міндеттер, қажеттіліктер, қызығушылықтар, қарым-қатынастары, бағыттар; кәсіби тырысушылықтары, өзін-өзі кәсіби тұрғыдан бағалауы, өзін белгілі бір кәсіптің өкілі ретінде сезіне алуы; психологиялық қалыптары мен күйлері, Кәсіби әрекет кезіндегі тұлғаның еңбек үдерісінен және нәтижесінен қанағат алуы, эмоциялық ерекшеліктері, кәсіби туралы білімдері, әрекеттері мен тәсілдері, психотехникалары, іскерліктері; кәсіптік қабілеттері, кәсіби біліктілік деңгейін жоғарылатуға талпынуы; кәсіби тәжірибе мен кәсіби ойлауын жоғарылатуы, шығармашылық деңгейін арттыруы; кәсіппен жұмыс атқарудағы кәсіпке сәйкес келмейтін психикалық қасиеттердің кедергілері, маман тұлғасының кәсіби өсуі және маманның кәсіби әрекеттері мен маман тұлғасының арасындағы қарама-қайшылықтар, оларды орнына келтіру жолдары [1].

Кәсіби әрекет — кәсіби әрекет субъектісінің кәсіпқойлығына байланысты, сондықтан, кәсіби әрекеттің тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін психологиялық механизм ретінде мотивация мәселесі өзекті болып отыр. Ал, осы мотивация мәселесі туралы айтқанда В.Г. Асеев, Н.К. Маркова, А.С. Мельничук, Е.А. Климова, Н.В. Кузьмина, Е.А. Скриптунова және т.б. ғалымдардың еңбектеріне сүйенеміз.

Сонымен, кәсіби қызмет атқарушы тұлғаның кәсіпкерлік құрылымындағы мотивациялық аймағының бірнеше маңызды және ерекше қыз-

меттерін айтып өтсек: ең алдымен, әрбір адамның өмірінің ерекше бөлігін қамтитын мамандығын таңдауына мүмкіншілік береді, белгілі бір кәсіптік салаға тұрақты түрдегі қызығушылықты қалыптастырады; екіншіден, кәсіби тұлғаның ерекше маңызды қасиеттерінің динамикалық түрде дамуына мүмкіндік береді және қамтамасыз етеді; үшіншіден, кәсіби тұлғаның өз кәсібі саласында кәсіпқойлық деңгейінде өсуіне байланысты ынталандырушы қызмет атқарады.

Жас мамандар кәсіби әрекетін бастау жолында ерекше және өзгешелігін қамтамасыз ететін оның кәсіби мотивациялық мағынасы үлкен әсерін тигізеді. Сонымен қатар, кәсіби өмір жолын бастаған жас мамандарда мотивтердің белгілі бір жиынтығы бар адам ғана кәсіби әрекетін тиімді жүзеге асыра алады және әрбір маман алдында тұрған кәсіби мәселелерін шешіп, функционалдық міндеттерін ойдағыдай орындай алады.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, тұлғаның ерте кәсібилену кезіндегі басыңқы мотивтердің бағыттылығы өмірлік ұстанымдардың жасалуы, өмірлік жоспарлардың нақтылануына әсерін тигізеді. Нақтырақ айтқанда, жас маман тұлғасының «мотивациялық портреті» тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы жүруі кезінде тек қана мінез-құлықтық қатынастарды қалыптастырып қана қоймай, оның кәсіби іс-әрекет басындағы кәсіби дамуына, сонымен қоса индивидтің ары қарай өміріндегі болжамданған алдыңғы өмірлік жоспарларына жү-

зеге асыру арқылы әсер етеді.

Жалпы мотивтер тізімінің құрылуы жас маман тұлғасы үшін өзектілігі жоғары, ол нәтижелі кәсіби жүзеге асыру үдерістерін басқару және болжамдау, координаталық бірлік жүйесінің нақты субъектілеріндегі факторлардың көрінуі мен диагностиканың сәйкес құралдарын қолданарда салыстыру үшін мүмкіндік жасайды. Бұл жас мамандармен жұмыс кезінде ынталандыру және нәтижелі мотивациялық жүйені құрастыру және оны нақты ұйымдарда қолдану мүмкіндігін береді.

Жоғарыда айтқандарды қорытындыласақ: адамның толықтай жүйелі түрде профессионалды дайындығы адамның қандай да бір дайын жүйеге тәжірибесін көрсетеді. Профессионалды дайындық ол өзіне пайдалы ақпарат көздерін білімге ғана емес, жоспарларға, мақсаттар мен сапаға деген керекті өзара байланысты қасиеттерді қамтамасыз етеді. Ол қандай да бір істің толық дамуына үлес қоса отыра, белгілі бір жүйенің бағасын асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан профессионалды даму ол қамтамасыздандырылған белгілі бір тараптың болашағына сонымен қатар өрбуіне толықтай жәрдем береді. Профессионалды бейне болашақтың дамуы мен сапалы көрінісін қамтамасыз ететін бейне екендігін байқауға болады. Кәсіби әрекеттегі мотивация адамның әрекетіне бағытталған сипатын, оның потенциалды мүмкіндіктерін, берілген іс-әрекет түрін қажеттілігін анықтайтын бөлім ретінде алға қойылады. Өз

кезегінде, мотивация сәтті бейімделуге әсер етеді, психологиялық ыңғайлылық, жұмыстан моральді қанағаттанушылықпен анықталады және шешуші кезеңде маманның тағдырына оған таңдаулы іс-әрекет аймағында әсер етуі мүкін. Қазіргі қоғамның толықтай даму кезеңінде еңбек іс-әрекетінің сапасы тек қана нәтижеге жетумен ғана емес, жұмысшының қажеттілігінің қанағаттандырылуымен анықталады. Кадрларды даярлау мәселесі мемлекеттік деңгейдегі міндетті ұсынады, ал жас жұмысшылар ортақ кәсіби дағдылардан бөлек, негізінде кәсіби мотивация жатқан жұмысқа психологиялық дайындығымен ерекшеленеді. Басшылықтың және кадрлық жұмысшылардың қабілеттіліктерін тек жоғары мотивацияланған жұмысшылар айқындалады, топ құру және дұрыс қызмет бойынша орналастыруды жүзеге асыру, қабілеттілігі ұйымдарға нарықта артықшылықты береді, мекемелердің ұзақ мерзімді дамуын анықтайды. Бұл ұстанымдардан біз кәсіби мотивацияның ерекшеліктерін зерттейміз.

Н.О. МАКАШЕВА,
магистр лектор.

Н.А. РАХЫМБАЕВ,
PhD, қауымдастырылған профессор.

Д.Б. САРСЕНБИЕВА,
фармация факультетінің 4-курс
студенті.

С.Ж. Асфендияров атындағы
Қазақ ұлттық медицина университеті.
Алматы қаласы

Құрметті редакция!

Міне бүгін сәті түсіп сіздерге хат жолдап отырмын. Енді сіздерді өзіммен таныстырып өтейін. Менің аты-жөнім Ерменова Бақыт Қайырханқызы, Шығыс Қазақстан облысы, Күршім ауданы, Алғабас орта мектебінде қызмет атқарамын. Мамандығым — орыс тілі және әдебиеті пәні мұғалімі. Еңбек өтілім — 35 жыл. Осы жылдар ішінде көптеген жұмыстар атқарылды, ұстаз ретінде де, сынып жетекшісі ретінде де. 5 рет түлек ұшырдым. Тәубе деймін, олардың барлығы да өмірден өз орындарын тауып, әрқайсылары өз мамандықтары бойынша қызмет етуде. Қазірде осы аталған мектептің 9-сыныбының жетекшісімін. Сыныбым мектеп ішіндегі ең таңдаулы «Озат сынып». Бұл мектепішілік атақты сыныбым 4 жыл қатарынан жеңіп алды. Аудан көлемінде өткізілетін түрлі конкурстар, сайыстар, спорттық шаралар сыныбымсыз өткен емес. Білім сапасы бойынша да нәтижелеріміз жоғары. Төменде жетекшілік қызметім бойынша жүргізілген жұмыс бойынша баяндамамды жолдап отырмын.

Адамгершілік құндылығы

Адамгершілік — қоғамдық өмірдің объективтік заңдылығына сәйкес адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттеуге негіз болып табылатын талапқа сай белгілі бір гуманистік принциптерді білдіретін моральдық ұғым. Адамгершілік — адамның рухани арқауы. Ал моральдық жағынан кіршіксіз таза болу дегеніміз — адамгершіліктің асқар шыңы.

Адамгершілік адамдардың мінез-құлқымен, іс-әрекетімен көзге түседі. Адам баласы қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиеттерімен ардақталады. Адамгершілік тәрбиесі тәрбиенің басқа да салаларымен тығыз байланысты. Адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқынан да әдемілік, сұлулық көрініс таппайынша, адамгершілік, парасат тәрбиесі

көздеген мұратына жете алмайды.

Адамгершілік, адамгершілікке баулу дегеніміз — ол адамдардың үлкен бе, кіші ме әрбір істеген ісін, сөйлеген сөзін, өзгелермен қарым-қатынасын ақылға салып, ой таразысынан өткізіп, біліммен ұштастырып, ең әділ, ең дұрыс жол таңдап ала білуі. Сондықтан да қай заманда да, қай ел болмасын, қай ұлт, отбасы болмасын болашақ ұрпағына, жастарға, балаларына адамгершілік тәрбиесін беруге, оның бойына адамшылық қасиеттерді сіңіруге ерекше мән берген. Адамгершілік тәрбиесінің негізіне бүкіл адамзат жинақтаған, тарихи тәжірибесінде сыналған адамшылық қасиеттер алынады. Олар: адалдық, шыншылдық, кішіпейілділік, қайырымдылық, сыпайылық, еңбексүйгіш-

тік, достық, жолдастық, отансүйгіштік, үлкенді, қарт адамдарды, әйелдерді, жас балаларды сыйлау сияқты қасиеттер.

Тәрбиенің бұл түрі оқушыда мектептен бүкіл оқу-тәрбие жұмысы арқылы қалыптасады. Мектепте адамгершілікке тәрбиелеу жұмысы отбасында қалыптасқан адамгершілік қасиеттерін одан әрі жетілдіруден басталады. Адамгершілік қасиеттерге баули отырып, әрбір ұстаз оқушыны теріс, жағымсыз әдетке үйір болмауға тәрбиелейді.

Атам қазақ ер балаларға ауылдың үлкендеріне қос қолдап сәлем беруді, қыз балаларға ибалық жасап жол беруді, жасы үлкендердің алдын кесіп өтпеді уағыздаған, жастардың жанына «сіз» деген сыпайылық, «сен» деген анайылық, «кішіпейілділіктен кішірейіп кетпейсің» деген қағидаларды сіңірумен болған.

Елге қайырымды, бойындағы бар қасиетін халыққа жақсылық жасауға арнаған адамды «ел қамын жеген ер» немесе «Жақсының жаттығы жоқ», «Жақсы туса елдің ырысы, жаңбыр жауса жердің ырысы» деген мақал-мәтелдерді ерекше үлгі-өнеге тұтқан.

XV ғасырда өмір сүрген ғұлама Жүсіп Баласағұнның адалдыққа адалдық, кісілікке кісілік жасау туралы өлең шумағы көп нәрсені көңілге түйеді:

Баянды, ұзақ бектік құрсам десеңіз,

Төрт шартты орында, түгенделер есеніз.

Бірінші — тіл, ақ сөйле, айт ашығын,

Екінші — заң, ұстан адал, асылын!

Үшінші — елге қолың ашық сақи бол,

Төртіншісі — керек қуат, қайсарлық!

Ал ұлы Абай 37-қара сөзінде: «Адамның адамшылдығы істі бастағаннан білінеді, қалайша бітіргенінде емес,

немесе «Жаман дос көлеңке, басыңды күн шалса, қашып құтыла алмайсың. Басыңды бұлт шалса, іздеп таба алмайсың», — деген екен.

Жас ұрпақ жаңа талап, жаңаша көзқараспен келеді. Жаман әдет жұқпалы аурудай. Сол жаман әдеттерді ұрпақ бойына жұқтырмау үшін тәрбие жұмыстары да пәрменді жүргізілуі тиіс. Қазіргі кезеңде Үкіметіміз алдымызға небір қилы тың тәрбие істерін ұсынууда. Өйткені болашақ жас ұрпақтың қолында, олар ақылды, білімді, талантты және келешек өміріміздің жалғасы бола білуі үшін тек адамшылықтың биік шыңдарынан көріне білулері керек. «Қазақстан — 2050» стратегиясы да осыны меңзейді.

Сонымен қатар адамгершілікке тәрбиелемес бұрын осы қасиеттердің жиынтығы ұстаз бойынан табылуы тиіс, өйткені мұғалім өзінің барлық күш-жігерін, білімін, бойындағы барлық асыл да бағалы қасиеттерін оқушыларға береді. Оның бірден-бір бөлшегі — шәкірттеріне деген сүйіспеншілігі, ананың әр баласына деген қанша орын болса, ұстазда да әр шәкіртіне деген сүйіспеншілік сезім болуы тиіс. Бұл жайында Абай атамыз «адам атын сүй» десе, Ыбырай атамыз «бала сыйла» деген екен. Тек шынайы сүйіспеншілік қана тәрбие жұмыстарында кездесіп қалатын қайшылықтарды дұрыс шешуге көмегін тигізеді.

Бақыт Қайырханқызы ЕРМЕНОВА,
Алғабас орта мектебінің орыс
тілі және әдебиеті пәні мұғалімі.
Алғабас ауылы,
Күршім ауданы,
Шығыс Қазақстан облысы

Тұтас емес мәтіндермен жүйелі жұмыс жүргізу арқылы жасөспірімдердің оқу сауаттылығы бойынша soft skills дағдыларын дамыту әдістері

Қазіргі жаһандану заманында қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, оқушыларды шынайы өмірлік кезеңдерге бейімдеу мәселелері тұр, өйткені қоғамда өмір сүріп жатқан барлық адам түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптік және зияткерлік әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай бейімділік жасап, қызмет етуде. Қазақстан 2009 жылы PISA халықаралық зерттеуіне тұңғыш рет 15 жастағы оқушылардың білім сапасын анықтап дәйекті ақпарат алу мақсатында қатысты. Қазақстан үшін бұл бағдарламаға қатысуға білім берудің бақылау-бағалау жүйесін реформалаудың қажеттігін ескертетін бірқатар факторлар, атап айтар болсақ қазақстандық білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі негізгі себеп болды. PISA жобасы ЭЫДҰ мүше елдерінің бірлескен күш-қуатымен 15 жасар оқушылардың білімі мен машықтарын халықаралық деңгейде бағалау үшін әзірленген болатын. Осы бағалауға негізінен жұмыс берушілер бастамашы болды. PISA бағдарламасы міндетті

білім алуды аяқтаудың алдында тұрған оқушылардың қоғамның толыққанды мүшесі болу үшін қажетті белгілі бір білім мен машықтар жиынтығын қаншалықты жақсы меңгергенін бағалауды көздейді, яғни оқушылардың ересек өмірге араласуға дайындық дәрежесі бағаланады. Оқу сауаттылығын дамытуда негізгі нысан – мәтін [1].

Мәтіннің (формасы) нысаны 4-ке бөлінеді.

1. **Тұтас мәтін** (көркем әдебиет мәтіндері, репортаж, өлең, пьеса, мақала, жұлдыз жорамал, техникалық мәтін, заң, ғылыми негіздемелер, нұсқау);

2. **Тұтас емес** (жадағай) мәтін (графика, кесте, сурет, комикс, диаграмма, жарнама, сканворд, хабарландыру, карта, анкета, құттықтау, комментарий);

3. **Аралас мәтін** (тұтас және тұтас емес мәтіндердің сипатын біріктіреді, авторлық веб-парақтар);

4. **Құрамдас мәтін** (қоғам қайраткерлерінің, ақын-жазушылардың, ғалымдардың, т.б. тұлғалардың айтып кеткен қанатты сөздері, фразалар, цитаталар, әр газеттегі бірдей тақырыпқа жазылған материал және бірнеше тақырып-

ты қамтитын үзік-үзік мәтіндер). Оқу сауаттылығы бойынша PISA бағдарламасының негізгі мақсаттарының бірі оқушылар мектеп аясында және мектептен тыс негізгі оқиды және қандай мақсатпен оқитынын кең ауқымда қамтуды көрсету болғандықтан мұғалімдердің осы диапазонды зерттегені және оны қолданыстағы оқу бағдарламасындағы диапазонмен салыстырғандары маңызды. Қазіргі қоғамда жасөспірімдер тұтас емес мәтіндермен кеңінен айналысады. Графика, кесте, хабарлама, сурет, комикс, диаграмма, жарнама, сканворд, хабарландыру, карта, анкета, құттықтау, комментарий — олардың күнделікті кезіктіретін оқу нысандары. Аталған ресурстардың барлығы көрнекілік әдісінің элементтері. Мәтінмен жұмыс жүргізуде көрнекілік әдісінің алатын орны ерекше. Бұл туралы профессор Ж. Балтабаева: «Сөз бен көрнекілік — тіл дамытудың күшті құралы. Көрнекілік сабақты түрлендіреді, білім алушылардың назарын өзіне тез аударады. Ынтасын арттырады, есте сақтауына, сезіміне әсер етеді, сөйлеуге тілдік жағдаят жасайды», — деп нақты тұжырым ұсынады [2]. Алайда, осы мәтін түрімен жұмыс жүргізгенде сауаттылық деңгейінің ақсап жатқандығы шындық. Осы ретте бірнеше тұтас емес мәтіндерден құралған тапсырмалар ретін ұсынбақпын.

Тұтас емес мәтін-сурет бойынша жаттығулар:

1-жаттығу. Суретке қарап, сұрақтарға ауызша жауап бер (Жеті қазынаның бірі — иттің суреті бойынша).

Иттің түр-сипаты қандай? (Сын есімдерді, фразеологиялық тіркестерді қолдан)

1. **Адам итті не үшін асырайды?** (Өмірден 1 мысал келтіру арқылы дәлелде);

2. **Өзің оқыған оқиғадағы иттің ерлігі туралы әңгімеле;**

3. **Иттің тағы басқа қандай пайдасы, көмегі бар?** (Өмірден өзің куә болған оқиғаны басшылыққа ал);

2-жаттығу. «Ит — адамға дос» тақырыбына эссе жаз. (Келісу-келіспеу эссесі, 150 сөз)

3-жаттығу. Мектептен үйге жеткенше, жол бойы жан-жағыңды бақыла. Жолда кездескен ит туралы өз бақылауың бойынша пайымыңды жаз.

Тұтас емес мәтін-комикс бойынша жаттығулар:

Комикс (ағылш. Comic — күлкілі) — суретті әңгімелер, комикс әдебиет пен бейнелеу өнері секілді өнер түріне жатады. Комикстің көптеген анықтамалары бар. Комикс белгілі бір оқиға туралы ақпарат береді. Комикс дегеніміз

— бұл хикая мен визуалды іс-әрекеттің бірлігі. Комикстерде автор сөзі кадрдың үстіңгі немесе астыңғы жағында жазады. Комикстерде мәтіннің болуы қажет емес, интуициялық түсінікті сюжеті бар «мылқау» комикстер де бар.

Комикстер әдеби жанр бойынша да, сурет салу жағынан да әр түрлі болып келеді. Классикалық әдебиет туындыларының еңбектері де комикс түріне бейімделеді. Тарихи қалыптасқан түрі — қызықты оқиға түрі. Комикстерде көркемдік қиял, көркемдік ойлау басым. Бұл туралы профессор А. Таңжарықова: «Көркемдік ойлау ерекшелігі суреткердің дүниеде, өмірде болатын, болуы мүмкін нәрселерді қиял арқылы елестету қабілеті, бейнелеп көрсету тәсілі», - деген [3]. Бұл өнердің сан түрлі тармағы бар. Бірі графикалық роман тәрізді болса, енді бірі тіпті қысқа болады, оларды стрип деп атайды. Кей мемлекетте сурет салынған шығармалардың өзіндік атауы бар. Француз тілді елдер комиксті *bande dessinée*, яғни суретпен салынған лента десе, жапониялық комикс *манга* деп аталады. Қазір бұл — самурай, сакура және анимелерімен қатар Жапонияның рәмізіне айналған алпауыт өндіріс. Манганың комикстен ерекшеленетін бірнеше сипаты бар. Соның бірі — түс палитрасы. Мангада барлығы ақ-қара түсте бейнеленеді. Бұл да бір оқырман қауымның назарын аударып, қабылдау үдерісіне оң әсерін тигізетін амал.

Иллюстратор мамандардың айтуынша, манга Шығыс халықтары дүниетанымына жақынырақ келетін көрінеді. *Суретпен өрілген әңгімелер XVI-XVII ғасырда Валенсия және Барселонадан бастау алған. XIX ғасырда Эпиналда халық бұл өнерді өндіріс көзі етіп алады. Пеллерен фабрикасында 16 ұсақ суреттермен құрастырлаған 600-ге жуық хикаялар басылып шыққан. Осыдан кейін жеке-леген адамдар да өз бетімен суретті хикаяттар жазып, таратқан. XIX ғасырдың соңында бұл өнер Америкаға да жетеді. XX ғасырда комикстің алтын дәуірі басталады. XX ғасырда комикс көпшіліктің назарына іліге бастады. Комикстер алғашында күлкілі оқиғаларға негізделеді. Бірақ бұл стереотипті 1938 жылы Супермен образы бұзды. Осыдан кейін оның аясына шытырман, фантастика, суперқаһармандар оқиғасы қосылды. Суперменнен бастау алған алтын дәуір 1930-1950 жылдар аралығын қамтыған. Екінші Дүниежүзілік соғыс қаһармандардың тууына себепші болған. Сол уақыт аралығындағы оқиғалар комикстерде де көрініс тапты. Америка Капитаны сынды образдар осы кезде шыға бастаған [4].*

Комикстерде мәтіннің болуы қажет емес, интуициялық түсінікті сюжеті бар «үндемейтін» комикстер де бар. Бірақ көп жағдайда комикстерде төл сөз автордың аузынан «үрленіп шығатын» филакттердің — «сөздік көпіршіктің» көмегімен беріледі.

1-жаттығу: психологиялық тестті басшылыққа алып, комиксті өзіңіз жасай аласыз ба?

Қонаққа барған үйдің ыдысына, дастарханына қарап тамақ ішемін.
Жеке өзім оңаша қалғанда өзімше ақырын немесе шырқап жиі ән айтамын.
Дене бітіміме жарасса да, жараспаса да сәннен қалмаймын. Елдің сөзіне құлақ асқым келмейді.
Шомылатын жерлерге, моншаға барғанды ұнатамын.
Автокөліктің түсі, іші мен үшін маңызды емес, жүрсе болды.
Бөлмеге кімнің кіргенін жүрісінің тықырынан білемін.
Диалектімен сөйлейтін адамдар менің көңілімді көтереді.
Сырт келбетіме көп көңіл бөлемін, бояу мен әтірге айына 100 000 тг. жұмсаймын.
Маған массаж қабылдаған ұнайды, сүйсінемін.
Уақытым болғанда адамдарды аңдығанды жақсы көремін.
Сөредегі киімді көріп, оны кимей-ақ бұл киім маған жақсы жарасатынын білемін.
Би кешінде рахаттанбасам өзімді жаман сезінемін.
Ескі әуенді естігенде, есіме өткен кез, алғашқы махаббатым оралады.
Тамақ ішу кезінде кітап оқығанды ұнатамын.
Телефонмен сөйлескенде орнымда отыра алмаймын.
Толықтыққа бейімділігім бар.
Өзім оқығанға қарағанда біреудің оқыған әңгімесін тыңдаған дұрыс деп ойлаймын.
Күйбең күннен кейін мен үнемі шаршаймын.
Жүрген жерімді қызыға және көп фотоға түсіремін.
Таныстарым мен жолдастарымның не айтқанын ұзақ есте сақтаймын.
Гүл үшін ақшаны оңай жаратамын, өйткені олар өмірді безендіреді.
Кешке ыстық ванна қабылдағанды жақсы көремін.
Өзімнің жеке жұмыстарымды жазып жүруге тырысамын.
Өзіммен жиі сөйлесемін, өзіме жиі ұрысамын.
Көлікпен ұзақ жүргеннен кейін ұйықтап қаламын.
Дауыстың ырғағы маған ол адам туралы көп нәрсені айтады.
Басқалардың киінгеніне, ішіп-жегеніне сұқтанып көп мән беремін.
Тартылғанды, дене шынықтыру жасағанды жақсы көремін.
Өте қатты жастық пен өте жұмсақ төсекте ұйықтай алмаймын.
Ыңғайлы аяқ киім табу мен үшін оңай.
Теледидар және видеофильмдер көргенді ұнатамын.
Жылдар өткеннен кейін бір уақыттарда көрген адамның жүзін тани аламын.
Жаңбырлы далада жүгіріп жүрген ұнайды.
Синтетикалық маталарды ұнатпаймын.
Би кештеріне және концерттерге барғанды ұнатамын.
Операны сүйіп тыңдаймын және балетке жаным құмар.
Ел алдына шығып, жалындап сөйлей аламын. Елді өзіме қарату қиын емес.
Естіген әңгімемді айтпасам ауырып қаламын.

Тапсырманы орындау қадамдары:

1. Берілген тесттегі өзіңізді сипаттайтын әрекеттерді қиып алыңыз да бөлек қойыңыз;

2. А5 үлгісіндегі шағын қағазды екі бүктеп, жырту әдісі арқылы адам сұлбасын жасаңыз;

3. Дайын болған сұлбаны А3 үлгісіндегі парақтың сол жағына желімдеп, безендіріңіз;

4. Алдын ала қиып алынған әрекеттерді сұлбаның маңайына желімдеңіз, және сұлбаға есім беріңіз. Комикс дайын.

Тұтас емес мәтін – карикатура бойынша жаттығулар

Карикатура (*итальянша caricatura, caricare – ұлғайту, әсіре бейнелеу*) – өмірдегі жағымсыз құбылыстарды, жеке адамдардың бойындағы кемшіліктерді әшкерелеу мақсатында әзіл-оспақ, сын-сықақ, әжуа, шарж, гротеск құралдарын қолданатын көркем бейнелеу тәсілі, бейнелеу өнерінің (негізінен, графика) жанры. Сатираның мысал, эпиграмма, памфлет, фельетон, пародия, шарж, карикатура, анекдот сияқты жанрлары бар. Драматургияда сатира комедия жанрынан көрінсе, көркем прозада сатиралық әңгіме, повесть, романдар жазылады. Сатиралық шығармаларда әсірелеу (гротеск), тұспалдау (аллегория), юмор (достық рәуіштегі күлкі), ирония (жеңіл әжуа), сарказм (ащы мысқыл, кекесін), т.б. бейнелеу тәсілдері кеңінен қолданылады. Ежелгі Грекияда жанр ретінде туындағанымен әдебиеттің дербес тегі ретінде Ежелгі Римде кең қанат жайды [5].

Карикатураның ерекшеліктері:

- Карикатура жеке адамдардың не өмірдің көлеңкелі жақтарын, кереғарлық пен кертартпалықты шарж (жеке адам бейнесі) бен гротеск (оқиғаны салыстыра суреттеу) арқылы типтендіріп, аяусыз сынап-мінеуге құрылады;

- Сатиралық карикатурада адамдардың қоғамға зиянын тигізетін кеселді кемшіліктерін ыза-кекпен жирене отырып әшкерелейді;

- Юмористикалық карикатурада кейбір адамдардың жекелеген мінезін зілсіз әжуа ету басты мақсат болады.

Карикатура өнері мен шарж өнері бір-біріне жақын болып келеді. Бұны суретшілер қауымы жақсы түсінеді. Қазақстандық суретші Е. Нұразхан бұл туралы былай анықтама берген: «*Шарж дегеніміз адамның сыртқы ұқсастығын жоғалтпай, ішкі портретін көрсететін жанр. Күлкінің ар жағында мазақ емес – мазасыздану, жазғыру емес – жан ашу жатқанын жұрт түсінсе деймін. Құлағанды тұрғызу, қирағанды бүтіндеу, жылағанды жұбату, керенауды ояту, мұңайғанды езу тартқызу – сатиралық суреттердің абзал борышы болып қала бермек*» [6].

Шарж мәтіні. «Біздің жазғы демалыс»

1. Тапсырма: Әңгіме жазу.

Біздің заманымызда болыпты. Олардың бар екен. Бір күні ойланыпты.

Ақылдаса келе, деген тоқ-
тамға келінті. Күндер өтіпті. Алайда,
..... қалыпты. Осылай жүргенде жаз да
аяқталады ғой, деп
..... мазасызданыпты. Сонымен олар...
..... алып,
..... салып,
..... хабарла-
сып, жолға шығады.

Қазақстаннан тыс
..... елін таңдайды. Де-
малыстары
..... өтіпті. Тіпті,
достарына да
..... айта берінті.
Өмірдегі
..... таусылмасын!

Карикатура мәтіні

Балықшы

Карикатурадағы ойды «Буриме» әдісі бойынша мазмұндау (интерпретациялау). Оқушының мәтінді қалай түсінгенін тексеруде қолданылатын әдіс.

Мәтінді өлеңге айналдырып, балаға ұйқасын ғана бересіз. Бала сол ұйқастарды пайдалана отырып, шығарма мазмұнын толық қамтитын өлең жазып шығады. Кейіпкерлер, оқиға желісі сақталу керек.

----- болыпты,

----- барыпты.

----- айтып,

----- қалыпты.

Күнделікті өмірде, оқырмандар жиі ақпарат алады. Мұны жасау үшін, оқырмандар кейбір ақпараттық кеңістіктен сәйкес ақпаратты сканерлеп, іздеп табулары керек (мысалы, толық мәтіннің беттері, ақпараттық материалдардың кестелері мен тізімі). Қажетті ақпарат, әдетте, бір орында орналасады, дегенмен, кей жағдайларда ақпарат екі немесе одан да көп сөйлемдермен берілуі мүмкін, кейде кестелердің бірнеше ұяшықтарында немесе тізімнің әр түрлі бөліктерінде берілуі мүмкін. Ақпаратты алуды талап ететін бағалау тапсырмаларында оқушылар ақпаратты, мәліметті мәтінге сәйкес қалыптастыру немесе синонимдік ақпаратпен салыстырулары керек және осыны жаңа талап етілетін ақпаратты алу үшін пайдаланулары қажет.

Бұл тапсырмаларда, ақпарат алу мәтіннің өзі мен оған қосылған нақты ақпаратқа сүйенеді. Үзінді алу оқушыны талаптарға немесе сұрақтарда нақты белгіленген ерекшеліктерге байланысты ақпаратты табуға

міндеттейді. Оқушы сұрақты қоя отырып, бір немесе одан да көп маңызды элементтерін анықтауы керек, мысалы, персонаждар, орын /уақыт және жағдай, ал, содан кейін сөзбе сөз немесе синонимдес бола алатын сәйкестіктерді іздеулері керек. Үзінді жасауға тапсырмалар бір мағыналы емес болуы мүмкін. Мысалы, мәтіндегі немесе кестедегі орын мен уақыт көрсетілген нақты ақпаратты таңдау қажет болуы мүмкін. Дәл осындай типтес тапсырманың анағұрлым күрделі нұсқасы синонимдес ақпаратты табу туралы тапсырманы қамтуы мүмкін. Бұл кейде категориялау дағдысына қатысты болады немесе ақпараттың екі бірдей элементтерін ажыратуды талап етеді. Шеберліктің әр түрлі деңгейлері тапсырманы күрделендіруге әсер ететін элементтерді жүйелі түрде түрлендіру арқылы өлшене алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Даулетова Н.А., Оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуға арналған

тапсырмалар /PISA халықаралық зерттеулері бойынша/ әдістемелік құрал. «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы Атырау облысы бойынша ПҚБАИ, 2019.

2. Балтабаева. Ж.К., «Тіл дамыту: теориясы мен әдістемесі», — Алматы, 2018.

3. Танжарықова А.В. Көркем мәтінді талдау негіздері. — Алматы, 2015.

4. Әдебиет порталы, «Сатира», <https://adebiportal.kz/kz/genres/view/144>

5. Берік Г., Комикс деген не? <https://massaget.kz/madeniet/komiks-degen-ne-37911/>

6. Нұразхан Е., Карикатура тарланы, <https://baq.kz/erkin-nurazhan-karikatura-tarlany-296161/>

**Нұрсәуле Ұқанбайқызы
ҚЫЛЫШБЕКОВА,**

**«Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы
Алматы облысы бойынша кәсіби даму
институты «Қоғамдық-гуманитарлық
бағыт» кафедрасының аға оқытушысы.
Алматы қаласы**

Дене тәрбиесінде машықтану жаттығуларын үйретудің маңыздылығы

Жеңіл атлетикамен айналысушылардың негізгі дене қасиеттерінің дамуы спорттық машықтану үрдісінің мақсаттары болып есептеледі. Өскелең ұрпаққа халықтың барлық әлеуметтік демографиялық және жас шамасы бо-

йынша топтардың дене дайындығын денсаулығын жақсарту мәселелерін шешумен, сонымен бірге, жастар арасында нашақорлық пен қылмыстың алдын алумен, сонымен қатар ұлттық спорт түрлері бойынша және қозғалыс

ойындары мен дене жаттығуларының маңыздылығын көрсететін тестілерінің нормативтерін игеру міндеттері тұр.

Машықтану бұл педагогикалық күрделі үрдіс, бұл үрдіс дене жаттығуларына тандап алған спорт түрлері бойынша жан-жақты дайындықты жетілдіру мақсатында қолдануға негізделген.

Бұл ең жоғары жетістіктерге жеткізеді, ағзаның барлық жүйесін үйлесімді дамыту арқылы денсаулықты шыңдайды. Жеңіл атлетикадан машықтану белгілі бір заңдылықтар мен жалпы педагогикалық үрдістердің негізінен құралады.

Машықтану амалдарымен спортшы ағзаның, оның психологиясына әсері машықтану жүктемесі деп аталады. Спортшылар жүгіру техникасын дұрыс қолданбау нәтижесінде сырқаттар пайда болуы мүмкін. Бұндай жағдайда барлық емдік және қалыпқа келтіру процедуралары күткендегідей тиімділік әкелмейді.

Ол үшін жүгіру техникасына дұрыс көңіл бөлу қажет. Жүгіру деген дене шынықтырудың жеңіл мөлшерленген табиғи құралы ғана емес, сонымен қатар ол жеткілікті күш-қуат жұмсайтын, денеге ауырлық түсіретін жаттығу. Жеңіл атлетика жаттығуларында ерік-жігер тәрбиелеуде оны дамытудың амалдары үлкен маңызға ие болады.

Осыған байланысты машықтану жұмыстары барысында ерік-жігер қасиеттерін жетілдіруге ықпал ететін бірнеше ережені атап өткен жөн:

- әрбір машықтануда белгілі бір мақсат қою керек және оған жетуге тырысу қажет;

- спорттық жұмысқа қабілеттілікті жоғарылату;

- машықтануда жарыс әдістерін жиі қолдану;

- ағзаның жұмыс істеу қабілетін арттыру;

- машықтануда дененің шынығу сапасын дамыту (күштілік, төзімділік, шапшаңдық, ептілік);

- айналысушылардың денсаулықтарын нығайту.

Жеңіл атлетикада жаттығуларды үйрету жалпы дене шынықтыруы мен оның барлық негізгі сапаларын бірыңғай шынықтыруға байланысты болуы қажет.

Жеңіл атлетикада жалпы денені шынықтыруға арналған көптеген жаттығулар, ағзаға жан-жақты әсерін тигізетініне қарамастан, оның әрқайсысы белгілі бір сапаны арттыруға арналған. Мысалы үшін үлкен салмақ салатын жаттығулар көбінесе күшті арттыруға, қиылысқан жерде ұзақ жүгіру — төзімділікті, қысқа арақашықтықта жылдамдықты үдету, шапшаңдықты, акробаттық жаттығулар ептілікті дамытады.

Жеңіл атлетшілердің арнайы жаттығулармен айналысуы — олардың арнайы сапаларын дамытуға, және кейбір техника-тактикалық әдістерді жылдам әрі жақсы игеруіне, спорттық формаға тез келуіне себеп болады. Арнайы дайындық жаттығуларын жасау арқылы сапаны дамытуға болады.

Машықтану жаттығуларын үйрету кезінде, керекті бұлшықеттер тобының күшін, буындардың қажетті бағытта тиісті амплитудамен қозғалуын, қимыл шапшаңдығын, қимылдау жылдамды-

ғын, секіргіш қасиеттің, төзімділігін дамыту.

Белгілі бір сапаны дамытуға бағытталған арнайы жаттығулар көмегімен қатар жүгірудің кейбір техникалық әдістерін де дамытуға болады. Бұндай жағдайда орындалуы мен құрылымы қайсыбір техникалық әдіс-айлаға ұқсас немесе оның кейбір айырмашылығы бар жаттығулардан пайдалануға болады.

Спорттық физиология пәнінің оқытушысы профессор Стюарт Биддлдің айтуы бойынша, жаттығуларды орындау кезінде қалыптасатын биохимиялық өзгерістер мидың қызметін жеңілдетеді және орындалған жаттығулар адамды өзін-өзі сыйлауға тәрбиелеп, уайымдауын азайтады, кейін уақыт өте келе, адамның жалпы психологиясына әсер етуі мүмкін дейді.

Сонымен қатар орындалатын жаттығулардың мидың тиянақты қызметіне әсері көздің, құлақтың және барлық сезім мүшелерінің бұлшық еттерімен байланысқан мидағы және жүйкелердегі жүйке орталықтарын сақтауға көмектеседі, нәтижесінде назар салу деңгейі артады.

Дене жаттығулары арқылы қимыл-қозғалыс үйлесімділігі, дене тұлғасының сұлулығы, әсемдігі, киімі, дене шынықтыру жабдықтарын, айналада қоршаған бүкіл ортаның әдемілігін қабылдау, сезіну, түсіну, дұрыс бағалау қабілеті дамиды.

Дене жаттығулары әсерінен спортшылардың денесі қалыпты дамып, қимылы үйлесімді, сенімді болады. Жаттығулардың көлемі мен қарқын-

дылығын спортшылардың дене дайындығының арту шамасына қарай өсіруге ұмтылу қажет. Машықтану жаттығуларын негізгі мақсаты — адамның дене дамуына көмектесу, олардың денсаулығын нығайту.

Жан-жақты дене даярлығы деңгейін арттыратын жаттығулар бұлшық етті және жекеленген буындарды нығайтады, мүсінді қалыптастырады, күш пен икемділікті дамытады, тыныс алу және қан айналысы жүйелеріне әсер етеді. Қимылдар үйлесімділігін меңгере білуге үйретеді. Сол себептен жаттығуларды іріктеп алғанда, жекеленген буындарды, бұлшық еттерді нығайтуға және күш пен икемділікті дамытатын жаттығуларға басты назар аудару қажет. Әрбір спортшы машықтану жаттығулары алдында түрліше құралдар мен әдістерді қолданумен бірге нақты міндеттер қояды.

Жаттығулардың адам ағзасына әсер етуі әр түрлі себептерге байланысты болады:

- Олар оқыту, үйрету үрдісі екі жақты яғни, жаттықтырушы үйретеді, спортшы үйренеді. Сол себепті жаттығулардың әсер етуі ұстаздың белсенділігіне, білім деңгейіне, қимыл шеберлігіне, және дене қимылының қуатына, сондай-ақ жаттықтырушы мен спортшының ынтасы мен қабілеттілігіне байланысты;

- Әдістемелік себептер, жаттығуларды орындау кезінде ескеретін көптеген әдістемелік талаптарды қолдану. Жаттығуларды орындаудағы күшті әсер осы әдістемелік талаптарды орындап, оларды дұрыс пайдалануына жағдай

жасау. Бұл — жаттығуларды орындау уақыты, орындау қарқыны, жаттығуларды орындау саны, аралық тынығу уақыты, қайталау арасындағы тынығу уақыты, демалыс түрі;

- Денсаулық гигиеналық себептер, машықтану жаттығулары адам ағзасына тиімді әсер ету үшін тамақтану, демалу, жұмыс істеу тәртібін сақтап, жаттығатын орынды, спорт зал, алаңдарды санитарлық нормада ұстау.

Жаттығудың басында дұрыс алынған негізгі дене қалпы жаттығуларды орындауда ең тиімді жағдай жасауға және белгілі бір анатомиялық, физиологиялық тиімді әсерге жетуге көмектеседі. Әрбір қозғалыста ең алдымен қозғалып келе жатқан дененің, дене мүшелерінің траекториясын айыра білу қажет. Траектория дегеніміз — бұл кеңістіктегі қозғалыс шамасы және қозғалысты елестетудегі дененің жағдайы. Траекторияға байланысты дене мүшелері қозғалысының бағытын, түрін, амплитудасын анықтайды. Қозғалыс траекториясы түзу сызықты және қисық сызықты болады.

Машықтану жаттығуларының адам ағзасына дене тәрбиесі жаттығуларымен тиімді әсер ету және қозғалыс техникасын жақсы орындау қозғалып келе жатқан дене немесе оның мүшелерінің траекториялық бағытына байланысты секіру немесе серпілу бағыттарын дұрыс пайдалану қажет. Спортшының қозғалу үрдісі кезінде ішкі және сыртқы күштердің бірге жұмыс істеуі қозғалыс сипаттамасын көрсетеді. Ішкі күштерге жататындар: бұлшық еттер-

дің тартылу, созылу, қарсыласу күші және қозғалыс кезіндегі пайда болған дене мүшелерінің біріккен күші.

Сыртқы күштерге жататындар: дене мүшелерінің тірелу нүктесі, сыртқы ауырлық, сыртқы ортаның үйкелу және қарсылық күші, басқа жанды-жансыз денелердің, нәрселердің қозғалып келе жатқан күштері. Машықтану жаттығуларды орындау техникасы спортшының қимыл-қозғалысына байланысты дамып отырады.

Ескі тәсілдердің орнына жаңа, тиімді әдіс-тәсіл, жаттығуларын орындау техникасына байланысты болып келеді. Ал бұл құбылыстар жаттығуларды орындаудың жетілген жолын үздіксіз ізденуге, үйрену әдістемесінің кемеліне келуіне, осы арқылы күрделі, тиімді жаттығуларды орындауға қол жеткізеді. Машықтану дайындығының деңгейіне қойылатын талап: жаңа жетілдірілетін спорт құрал-жабдықтарының пайда болуы, ескі тәсілдің орындалуының өзгеруі, жаңа жетілген жаттығу техникаларының пайда болуы.

Қорыта айтқанда, қазіргі қоғамның басты мақсаты — алдыңғы қатарлы жастарды тәрбиелеу, олардың ой-өрісін арттыру, бәсекеге қабілетті маман дайындау.

Шалкар КУНДАКБАЕВ,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Бейіндік мектебінің дене
шынықтыру пәні мұғалімі.
Алматы қаласы

Еңбек нарығы

Еңбек нарығы — бұл жұмыс күшін тауар ретінде сату-сатып алу туралы экономикалық қатынастардың жүйесі. Еңбектің тікелей әсер етуінің арқасында жоғары біліктілікті еңбектің дәрежесі көтеріледі, әрбір жұмыс орнының бағасы өседі, жұмыскерге және оның еңбегіне талап күшейеді. Еңбек нарығында өте қабілетті және іскер жұмыскерлерге қатаң тандау жүргізіледі. Нарық еңбекке қабілетсіздерді, жалқау, әлсіздерді ешқашан аямайды. Ол еңбектің жоғары шапшандығын қамтамасыз етіп, іскерлік пен біліктілікті талап етеді. Еңбек нарығы — бұл тауар болып табылатын еңбек ресурстарының нарығы, бұлардың тепе-теңдік бағасы мен саны, оларға сұраныс пен ұсыныстың бір-біріне әсер етуімен белгіленеді. Кәсіпкерлер мен еңбекке қабілетті адамдар нарықтың агенттері еңбек нарығында өзара қатынаста болады. Сондықтан еңбек нарығы сұраныс пен ұсыныс механизмі арқылы экономикалық агенттердің арасындағы бәсекелестіктің нәтижесінде жұмыспен қамтудың белгілі көлемі және еңбек төлемі дәрежесі орнайтын экономикалық орта немесе болмыс болып табылады. Еңбек нарығының қызметтері қоғам өміріндегі еңбектің рөлімен белгіленеді, еңбек табыстың және жақсы хал-жағдайдың өте маңызды өндірістік ресурс болып табылады. Осыған сәйкес еңбек нарығы басты екі қызмет атқарады. Әлеуметтік функцияға адамдардың табыстары мен жақсы тұрмыс

халының әдеттегідей дәрежесінің қамтамасыз етілуі және жұмыскерлердің өндірістік қабілетінің тиісті дәрежеде ұдайы өндіруінің қамтамасыз етілуі жатады [1].

Еңбек нарығының экономикалық функциясына еңбекке рационалды тарту, оны бөлу, реттеу және пайдалану жатады. Еңбек нарығы бірсыпыра ынталандыру функцияларын атқарады, олар бәсекелестік қабілеттің күшеюіне, тиімділігі жоғары еңбекке ынтаның өсуіне, квалификацияның жоғарлауына, мамандықты ауыстыруға, т.б. мүмкіндік тудырады. Бәсекелік еңбек нарығының классикалық үлгісінің негізін мынадай принциптер құрайды: фирмалардың ынталарын бейнелейтін және еңбекке сұраныс жасайтын жұмыс берушілердің көп болуы жұмысшы күшіне иелік ететін және оның ұсынысын жасайтын жұмыскерлердің көп болуы. Еңбек нарығында субъектердің тәртібі рационалды болады, олардың мүдделеріне жетуді және пайда табуды көздегенімен білгіленеді. Олар үшін еңбек нарығында еркін әрекет жасауына елеулі кедергілер болмайды. Жұмыс берушілер ұсынатын жұмыс орындары және жұмыскерлер ұсынатын жұмысшы күші біркелкі болады. Жұмыспен қамтудың саны мен көлемі жұмыскерлер санымен өлшенеді. Икемді нарықтық механизмі баға арқылы жүзеге асырылатын еңбек нарығы, жетілген бәсекелік нарығы болып сипатталады. Осындай нарықта жекелеген жұ-

мыс берушілер, жекелеген жұмыскерлер жалпы нарықтық ситуацияға әсер ете алмайды: жалақының тепе-теңдік ставкалары жекелеген фирмалардың немесе жұмыскерлер топтарының әрекеттеріне тәуелді болмайды, олар жалпы конъюнктурамен, яғни нарықтық процестің барлық мүшелерінің жалпы өзара әсерлерімен белгіленеді.

Еңбек нарығы — бұл бәсекелік нарық. Оның құрылымдық-функционалдық ұйымдастырылуының өте күрделі болғандығынан, қашан болмасын, жұмыс орындары мен еңбек ресурстарының арасында белгілі сәйкес келмеушілік болады. Өзін алмастыруға жоғары квалификация талап ететін, жұмыс орындарының бір бөлшегі бос болып қала береді, ал қажетті арнаулы дайындығы жоқ адамдардың бір бөлшегі жұмыс таба алмайды. Осындай жағдайда, жұмыстың қандайын болмасын табу үшін жұмыссыздар арасында бәсекелестік пайда болады. Осымен бірге, өз еңбегімен жоғары табыс табуды көздеп ұнамды орналасу үшін, жоғары квалификациялы жұмыскерлер мен мамандар да бір-бірімен бәсекелік сайыста болады. Кәсіпкерлер арасында фирмаға бай тәжірибелі және жоғары квалификациялы мамандарды тарту үшін бәсекелік күрес жүріп отырады. Бәсекелік еңбек нарығында еңбекке сұраныстық қисық сызығының еңкеюі теріс бұрышты болады: жалақының жалпы дәрежесі өскен сайын еңбекке сұраныс төмендей түседі. Көлденең білік — еңбектің саны (Q), тік білік (P) — жалақының ставкасы. Еңбек ұсынысы қисық сызығының оң еңкею бұрышы болады, жалақының

жалпы дәрежесінің өсуімен бірге еңбек ұсынысы өсіп отырады. Жұмысшы күшіне сұраныс, жиынтық сұраныспен есептесе отырып, тауарлар мен қызметтер өндіру үшін, тиісті квалификациясы бар жұмыскерлердің белгілі санымен, жұмыс берушілердің жалдауға қажеттіктерімен белгіленеді. Жұмысшы күшінің ұсынысы еңбекке қабілетті жастағы адамдардың өздерінің қабілеттерін әдеттегідей ұдайы өндіру керек қажеттіктермен және жиынтық экономикалық ұсыныспен есептесе отырып, жақсы хал-жағдайды қолдап тұруға жеткілікті қажеттіктермен белгіленеді. Сұраныс та, ұсыныс та әр түрлі факторлардың әсерімен қалыптасқан баға дәрежесімен, шығындармен, жалақымен, еңбек өнімділігімен, адамдардың санымен, жұмыскерлердің квалификациялық-мамандық құрылымымен, несие-қаржы, салық, заң жүйесімен, кәсіподақтардың, мәдени, діни және басқа ұйымдардың қызметтерімен қалыптасады. Сұраныс (D) пен ұсыныстың (S) қисық сызықтарының қиылысуы жалақының тепе-теңдік дәрежесін (W) көрсетеді де жалақының осы дәрежесінде экономикада толық жұмыспен қамту байқалады: Q_e — еңбекке сұраныс еңбек ұсынысына тең. Жетілген бәсеке жағдайында жалақының тепе-теңдік дәрежеден ұзақ мерзім бойы ауытқуы мүмкін емес. Жалақының шамамен тепе-теңдік дәрежеден артық өсуі фирма жағынан еңбекке сұранысты төмендетеді. Сонымен бірге жұмыскерлер жағынан еңбек ұсынысын өсіреді. Мұның салдарынан еңбек ұсынысының артықшылығы пайда

болады. Осы арқылы пайда болатын жұмыссыздық жалақы мен оның тепе-тендік дәрежесінің жылжуына ықпал етеді. Жалақы осы дәрежеден төмендеп кеткен болса, керісінше процесс жүреді. Түбінде еңбектің бәсекелік нарығы еңбекке сұраныс пен еңбек ұсынысының жалпы тепе-тендігімен және жалақының тепе-тендік дәрежесімен сипатталады [2].

Еңбек нарығында еңбекақы, баға механизмі арқылы белгілі сегмент шеңберінде жұмысшы күшіне сұраныс пен ұсынысты қалыптастыратын, экономикалық агенттердің кимылдарын үйлестіруге қызмет ететін бәсекелік орын алады. Еңбек нарығы — бұл өте икемді құрылымдық-функционалдық құрамы бар динамикалық нарық.

Еңбек нарығында бірнеше ерекшеліктер болады. Осында құратын элементтерге жұмысшы күшін иемденетін адамдар жатады. Бұларға психофизиялогиялық, әлеуметтік, мәдени, діни, саяси және т.б. адамдық қасиеттер тән болады. Осы ерекшеліктер адамдардың мүдделеріне, мотивацияларына, еңбекке белсенділік дәрежесіне елеулі әсер етеді және еңбек нарығына, оның болмысына ықпал етеді. Өндірістік ресурстардың барлық түрлерінен еңбектің басты айырмашылығы еңбек адамның тіршілік әрекеттерінің формасы, оның өмірлік мақсаттары мен мүдделерін жүзеге асыру формасы. Еңбектің бағасы — ресурс бағасының жабайы бір түрі ғана емес, ол тіршілік дәрежесінің, әлеуметтік мәртебенің, жұмыскердің, және оның отбасының аман-есендігінің бағасы, құны болып табылады.

Сондықтан еңбек нарығы категориясын зерттеп талдағанда «адамгершілік» элементтер барын, олардың көлеңкесінде жанды жаны бар адамдар бар екенін естен шығармау қажет.

Еңбек нарығының негізгі мақсаты — еңбек ресурстарын тиімді және нәтижелі қамту. Еңбекке жарамды адамдарды жұмыспен қамту аса күрделі әрі мемлекеттік маңызды мәселе. Нарыққа бет алған сайын бұл мәселе — экономикалық өмір тіршілігінде өткір және батыл қойылған саяси-экономикалық және әлеуметтік мақсаттарға жетудің шартты жағдайларының бірі. Сондықтан еңбек нарығында белгілі ағымдар қалыптасады: жұмысшы күші құрамынан шығушылар, жұмысшы күші құрамына кірушілер; жұмыс іздеуден бас тартқандар; жұмыс іздеуді бітіргендер; жұмыс тапқандар және т.б. Осы адамдардың бейімділігі қоғамдағы жұмысшы күшінің нарықтық динамикасын сипаттайды [3].

Нарықтық жағдаят жұмыс күшінің бағасына және құнына әр түрлі ықпал жасайды. Ол еңбектің бағасына тікелей сипатта әсер етсе, жұмыс күшінің құнына жанама түрде, яғни жалданушы қызметкердің тұтынатын тауар және қызметтерінің баға қозғалысы арқылы ықпал етеді. Баға өндіріс салаларының дамуының басты бағдары болып саналады, сонымен қатар, тауарлар мен қызметтерді тұтынушы мен сатушы арасында, жұмыс беруші мен жалданушы жұмыскер арасындағы қарым-қатынастарда дәл сол функцияны орындайды. Жалданушы қызметкерлер жұмыс орындарын олардың «бағасына»

қарап тандайды. Қызметкерлер өзінің жұмыс күшін, сол жұмыс күшіне неғұрлым мол ақы (баға) төлейтін жұмыс берушіге сатуға құқы бар. Егер қызметкерлердің едәуір бөлігі бір уақытта өз жұмысын жоғары ақы төленетін басқа жұмысқа ауыстырғысы келген жағдайда, жұмыс берушілер оларды жалақы деңгейін арттыру арқылы өз кәсіпорынына тартып ала алады. Жалпы, біліктілік деңгейі жоғары қызметкерлер мол салаларда жалақы деңгейі (еңбек бағасы) төмен болады. Яғни, сұраныс пен ұсыныс тауарлар, қызметтер және капитал нарығындағы қалай әсер ететін болса, жұмыс күші нарығында да дәл солай әсер ете алады.

Еңбек нарығының ерекшелігі мынада: оның реттегіштері тек экономикалық қана емес, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық факторлар болып табылады. Олар ұдайы өндіріс сипаты мен және тауар ерекшеліктерімен, жұмыс күшімен байланысқан. Еңбек нарығының мынадай ерекшеліктері бар:

- Тауарға – жұмыс күшіне меншіктік құқық оны иеленушіден бөлінбейді, яғни сатып алушы (жұмыс беруші) көптеген тауарлардың бірі ретінде жай ғана жұмыс күшін сатып алмайды, сондай-ақ адаммен істес болады;

- Сатушы мен сатып алушының өзара қатынасы ұзаққа созылады, яғни еңбек нарығында сатушы мен сатып алушының өзара қатынастары қызметкерді жалдау шарты жасалған уақытқа дейін жалғасады;

- Жұмыс күшінің әр түрлі кәсіптік-біліктілік деңгейі, технологиялармен,

еңбекті ұйымдастырудың саналуандылығы, жалдаудың келісімшарттық (контрактілік) жүйесіне көшу және т.б. тауар-жұмыс күшін сатып алу кезінде мәмілелерді жекешелендіру қажеттігін туындатады;

- Еңбек нарығына кәсіптік одақтардың, еңбек заңнамасының, жұмыспен қамту мен кәсіптік дайындықтың мемлекеттік саясатының, кәсіпкерлер одақтары мен басқаларының елеулі ықпал етуі;

- Ақшалай емес факторлар – жұмыстың күрделілігі мен беделділігі, еңбек жағдайлары, оның денсаулық үшін қауіпсіздігі, жұмыспен қамту мен кәсіптік өсуге кепілдіктер, ұжымдағы моральдық ахуал және басқаларының орын алуы [4].

Еңбек нарығының субъектілері. Экономикалық түсінік ретінде еңбек нарығы бір мезгілде тауарды сатушылар болып табылатын оның иелері (жалдамалы қызметкерлер) мен сатып алушылар (жұмыс берушілер) арасындағы өзара қатынастарды бейнелейді. Қоғам үшін бұл өзара қатынастардың ерекшелігі мен маңыздылығына байланысты олар еңбек заңнамасында заң жүзінде рәсімделеді. Осылайша, еңбек нарығының субъектілері кәсіпкерлер (ірі, орта, ұсақ фирмалар), жалдамалы қызметкерлер, кәсіподақтар, сондай-ақ өзінің уәкілетті органдарымен бірге мемлекет болып табылады.

- Кәсіпкерлер мен жалдамалы қызметкерлердің еңбек нарығында бастапқыда әр түрлі мүдделері болады. Кәсіпкерлік сектордың мақсаты жұмыс күшін тиімді пайдалану арқылы пайданы

барынша арттыру болып табылады;

• Тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді өндіретін тікелей субъектілер жалдамалы қызметкерлер (жұмыс күшін иеленушілер) табыстардың артуына, еңбектің қауіпсіз жағдайларының қамтамасыз етілуі мен әлеуметтік кепілдіктердің жақсартылуына мүдделі. Еңбек нарығының қызмет етуі бұл мүдделердің теңгерімін қолдау үшін қажет. Жалдамалы қызметкерлердің мүдделерін қорғау үшін әр түрлі институттар әрекет етеді. Еңбекшілдердің неғұрлым бұқаралық ұйымдары – кәсіподақтар, әдетте, әлеуметтік-экономикалық мүдделердің ортақтығы бойынша құрылады [5].

Еңбек нарығында тепе-теңдік сұраным мен ұсыным көмегімен бекітіледі. Еңбекке деген сұраным мөлшері жалақы мөлшерінен кері пропорционалды байланыстылықта болады. Жалақы мөлшері көтерілген кезінде фирмалар нарықтық тепе-теңдікті сақтау мақсатында жұмыс күшіне сұранымды төмендетуі қажет, ал жалақы мөлшері төмендегенде еңбекке сұраным артады. Жұмыс күшіне деген ұстаным нақты байланысқа іс-әрекет етеді.

Еңбекке сұраныс жұмыс берушілердің тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді өндіру үшін қажетті қызметкерлерді қажетсінуін білдіреді. Еңбекке сұранысты бос жұмыс орындары, сондай-ақ жұмыс берушіні қанағаттандырмайтын қызметкерлер орнына оларды алмастырушылар іздестіретін жұмыс берушілер қалыптастырады. Еңбекке сұраныс бәрінен бұрын оған төленетін еңбек нарығының ақылық деңгейіне

байланысты болады. Еңбекке сұраныс пен оның бағасы жалақының өзара байланысы еңбекке сұраныс заңымен білдіріледі, оған сәйкес жалақы өскен кезде кәсіпкерлер тарапынан еңбекке деген сұраныс азаяды. Бұл өзара байланыстың кескіндік бейнесі еңбекке сұраныстың қисық сызығы деп аталады [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Социальная модернизация – новая социальная политика (Из послания Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 28 января 2011 года.) Труд в Казахстане №3, 2011.
2. Рынок труда. Учебник/ Под редакцией В.С. Буланова. – М.: Издательство «Экзамен» 2010. 480 с.
3. Рынок труда в Республике Казахстан в 2009-2011 годах: состояние и тенденции развития/ Труд в Казахстане №10, 2011.
4. Баға және баға белгілеу. Оқулық/ Б.К. Сагинова Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011
5. <https://ikaz.info/enbek-narygy-referat/> Еңбек нарығы.

Н.О. МАКАШЕВА,
магистр лектор.

Э.А. СЕРИКБАЕВА,

PhD, қауымдастырылған профессор.

Д.Б. САРСЕНБИЕВА,

**фармация факультетінің 4-курс
студенті.**

**С.Ж. Асфендияров атындағы
Қазақ ұлттық медицина университеті.
Алматы қаласы**

Таңдау мүмкіндігі – биіктерге самғау бастауы

Ресейдің тарихшы философы Н.А. Бердяев (1874-1948) еркіндік пен жауапкершілік категорияларының ара қатынасын сараптай отырып, келесідей пікір айтады: «Жауапкершілігі мол адам ғана өзін шын мәнінде тәуелсіз сезінеді, сондай-ақ тек тәуелсіз адам ғана өз ісіне жоғары жауапкершілікпен қарай алады».

Біздің көптеген жылдар бойына жоғары мектептегі іс-тәжірибеміз, сондай-ақ бүгінгі таңдағы оқу үдерісін ұйымдастыру практикасы жоғарыда келтірілген пікірді дәлелдей түсті десек артық айтқандық бола қоймас. Ағымдағы кезең мен осы шақта әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы тәуелсіз студент — шығармашыл шәкірт — білікті маман қағидатты үдерісін негізге алып, білім беру барысын мәжбүрлі міндеттеуден босатуды бағыт ретінде ұстанған жайы бар.

Оқытудың міндеттеу әдістері мен ерікті әдістерінің арасында концептуалды айырмашылықтар бар екендігі баршаға белгілі, себебі студенттердің пәндері мен ондағы тақырыптарды зерделеу үшін таңдау мүмкіндіктерінің болуы қажет.

Міне, осы арада білім берудің мәжбүрлеу мен ерікті әдістерінің бәсекелік күресі басталды да, күнделікті тәжірибе көрсеткендей, студенттер қауымы-

ның басым көпшілігінің қалауы екінші әдіске қарай ауады.

Сөзіміз дәлелді болуы үшін атқарылған іс-шараның мән-мазмұнына көшейік. Үстіміздегі жылдың наурыз айында халықаралық қатынастар факультетінің үшінші курс студенттерінің қалауымен «Ислам банкингі: артықшылықтары мен кемшіліктері» тақырыбында сарапшы мамандардың қатысуымен үлкен пікірталас ұйымдастырылды. Мәжбүрлі міндеттеуден арылған студенттер пікірталасқа едәуір қызығушылық білдіріп, жан-жақты дайындық негізінде қанаттана сөйледі. Ислам банкингінің мәні мен мазмұнына ден қойған шәкірттердің аталған қаржылық институттың Қазақстанға келуінің мақсаты мен міндеттеріне, жалпы инвестициялық ахуалға, оның отандық экономика үшін артықшылықтарын, мүмкін болар кедергілер мен кемшіліктеріне байланысты объективті және субъективті факторларға қатысты пікірлері ортаға салынды.

Қаржылық қызмет көрсетулердің қазақстандық нарығы ислам қаржыландыру жүйесін енгізу арқылы кеңейе түсуі тиіс. Соңғы жылдары исламдық қаржыландырудың рөлі бүкіл әлем бойынша артып келе жатқандығы белгілі. Бірін-бірі алмастырған жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстар исламдық қаржыландырудың өміршеңдігін дәлелдеу үстінде. Исламдық қаржыландырудың ең үлкен артық-

шылықтарының бірі — пайыздық мөлшерлеменің қойылып, алынбауында (төленбеуінде) болса керек. Банктік пайыз шарифатпен сыйыспайды. Шарифат оған қарсы. Ислам банкингінің ұстанымы инвестордың акционерлік капиталға қатысуы негізіндегі қаржыландыру болып табылады. Сонда пайда арнайы бағалы қағаздар шығару есебінен жинақталады, ал бағалы қағаздардан түскен табыс экономиканың шынайы секторының жобаларына инвестицияланады. Бұл модельдің ең тартымды тұсы — бизнестің рухани тазалығында дейді пікірталасқа қатысушылар. Перспективалы жобалар, тіпті кепіл жоқ болғанның өзінде де ислам банкингінен қаржы алуға құқылы, дегенмен несие алудан бұрын жоба тәптіштеле сараланады: оның экономикалық өміршендігі қаншалықты нарықтың осы сегментіндегі конъюктураның (ағымдағы жағдай) дамуы перспективасы қандай және клиенттің іскерлік сапасы зерделенеді.

Ислам банкингінің басты артықшылықтарының бірі — инвестор мен қарыз алушы арасында тәуекелдерді әділетті бөлу болып табылады. Іс жүзінде банк жоба бойынша әріптес ретінде жұмыс жасайды, сондықтан пайдаға да, шығынға да бірдей ортақ болады, яғни банк қарыз алушымен жауапкершілікті де бөліседі. Осылайша, ислам банкингі кәсіпкерлікке кедергі келтірместен, оны дамыта түседі.

Ислам банкингінің екінші артықшылығына қаржы институттарының орнықтылығы жатады. Ислам банкингінде активтерге қатысты инвестициялар Мудараба және Мурабаха қаржы-

лық кестелері бойынша жүзеге асады, ал міндеттемелерге қатысты қаржылық ресурстар камтамасыздандырылған депозиттер есебінен қалыптастырылады. Мұның өзі салымшылардың пайда мен шығындарды бөлісуіне жетелейді. Осыдан Ислам банкингі дәстүрлі банктермен салыстырғанда өздерінің банкрот болу тәуекелін кемітеді.

Ислам банкингінің үшінші артықшылығы қарыз міндеттемелерінің интеграцияланған рыногының болмауында, бұл ақшаның бір рыноктан екіншісіне ауысуы мүмкіндігіне тосқауыл қойып, жүйенің орнықтылығын арттырады.

Қаржыландырудың исламдық моделінің төртінші артықшылығы мұсылман елдерінде «зекет» ережесінің болуына байланысты, яғни шарифатқа сәйкес ислам банктері акционерлерден «зекет» алып, жиналған ақшаны (пайданың бір бөлігін) мұқтаждарға үлестіреді. Осылайша, ислам банкингінің әлеуметтік маңыздылығы артады — мұсылман елдерінде мұның өзі кедейшілік деңгейін төмендетуде маңызды рөл атқарады.

Ислам банкингінің тағы бір артықшылығына оның орнықтылығы жатады. Дәстүрлі банкте клиент түпкі есепте кредит сомасынан едәуір артық сома төлейтін болса, ислам банкингінде Мурабаха шеңберінде ақшаның құны кредит алған сәтке белгіленеді де, одан әрі өспейді, сондықтан клиент қарызын қосымша шығынсыз өтеуге мүмкіндік алады.

Исламдық қаржыландырудың басты проблемасы оны енгізу тәжірибесінің болмауына байланысты болып отыр.

Егер Қазақстан Республикасы бұл мәселеде ол бастаушы рөлін атқаратын болса, онда күтілген тәуекелдер мен болжанбаған нәтижелерге тап болуы ықтимал.

Ислам банкингі бойынша қазақстандық білікті сарапшылардың жетіспеушілігі мәселені қарастыру үдерісі мен жобаларды қаржыландыруды бастау мерзімін ұзаққа созуы әбден мүмкін. Дегенмен, Қазақстан үшін банк бұл жана түрін игеру басталып та кетті. Айталық, Астана қаласында «Астана — капитал менеджменті» тікелей инвестициялар үшін құрылған қор жұмыс жасайды. Аталмыш қор қайсыбір компанияның капиталына инвестициялауға қолайлы жобаларды іздестіреді.

Өкінішке орай, қазақстандық кәсіпкерлік өзінің бизнесіне үлестік капиталдың келуіне әзірше толық дайын емес. Дегенмен, беделді инвестордың берері мол, оның үстіне одан бірқатар іс-тәжірибені қабылдап алуға болады. Әлем бизнесмендері дәл осы жолды ұстанады. Халықаралық сарапшылардың бағалауы бойынша, қазақстандық инвестициялық ахуалы бизнес жүргізу бойынша рейтингінің алғашқы ондығына кіреді. Олай болса, батыс елдерінде қалыптасқан қаржы жүйесін қолданумен қатар елімізде ислам банк жүйелерімен ынтымақтастықты орнықтырып, олардың әрқайсысының озық әдіс-тәсілдерін игеру және қабылдау нәтижесінде Қазақстан бәсеке негізінде инвестициялық ахуалды жақсартуы ұлттық экономиканы одан әрі дамытудың бірегей тетігі деп танылуы тиіс деген қорытындыға келдік. Мұның өзін жан-жақты екшелген, байсалды қорытын-

ды деп тану қажет шығар. Осындайда, өткен ғасырдың жетпісінші жылдарының басында Қытай Халық Республикасында қолға алынған аса зор көлемді экономикалық реформалардың негізгі дем берушісі және авторы Дэн Сяопиннің келесідей астарлы сөздері ойға оралады: «Мәселе мысықтың түсінде емес — оның тышқан аулау қабілетінде». Төраға Дэннің бұл сөздерін біздің мақалаға орайластырсақ, онда банк ісінің англо-саксондық жүйесі болар немесе ислам банкингінің артықшылықтары болар, оңтүстік-шығыс Азия аймақтарының қаражаты болар мәселе — Қазақстан экономикасында солардың баршасының қызығушылығын туындататын инвестициялық ахуал жасап отандық шаруашылыққа көптеп тартуда болса керек. Қаражат келсе таңдау жеңілдейді. Осындай болжам жасауда, ең бастысы еркін пікірталас нәтижесінде келелі ойларын ортаға салған Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің «әлемдік экономика» мамандығы студенттерінің талаптары қанаттанып, өрлей берсін деген тілек білдірдік.

М. БАЙГІСІЕВ,
Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті.

А. ОҢДАШ,
Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, PhD доктор.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті.
Алматы қаласы

Қазақтың ұлы ақыны – Жамбыл Жабаевтың туылғанына 180 жыл

*Жамбылды өлді деуге ауыз бармас,
Сұм атал көрнеу келіп, бауыздамас.
Туған соң топыраққа қайтады әркім,
Қара жер қайсымызбен ауызданбас.
(Кенен Әзірбаев)*

Қазақстан жерінде қарама-қарсы күштердің күресі ерте феодалдық заманнан басталып, 19-ғасырда жоғары сатыға көтерілді. Таптық жік – бай мен кедейдің арасындағы өшпенділік бірін-бірі жек көрушілік көзқарастың сәулесі көркем өнердің бір саласы фольклорға да әсерін тигізді, бұқаралық бағыттағы әдеби ағындардың іргетасы қаланды. Халықтың мұң-мүддесін қорғаған қазақ халқының бақытты болашағын армандаған бұқарашыл бағыттағы ақындар мектебінің ірі өкілінің бірі – Жамбыл Жабаев (1846-1945).

Жамбыл Жабаев өлеңдерінің әлеуметтік сарыны, қоғамдық мазмұны – ай батқанда айтылған әндей ауыр да, зілді, қайғылы да қасіретті. Енді бірде, күннің шуағындай, кемпірқосақтың көк-жасыл бояуындай қызулы да қуанышты.

Жамбылдың балалық, жастық, бозбалалық, қарттық шақтары ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың бас шенінде өтті. Сол аралықта ол нендей шындықтарды, қандай заңдарды көрді? Қарапайым халықтың тұрмыс жағ-

дайлары қандай күйде болды? Міне, осындай күрделі қоғамдық мәселелерге Жамбыл шығармашылығы бұлтақсыз, батыл жауаптар береді.

Өзі кедейліктің қорлығын көп көргендіктен, алдымен байларды, халықтың қолы жете алмаған байлықты сынайды.

Малдың жолында бәрінен безген: отбасынан оқшауланған, томаға-тұйықтыққа ұрынған, басқа адамдардан бөлініп дараланған Қарабай секілді байлардың жағымсыз бейнесі де қосылады. Олар байлықты: дүниенің негізгі кіндігі, кілті деп санайды, күндіз-түні малды ойлаумен бұлыңғыр, бұлдыр өмір кешеді.

Жамбыл байды байлық иесі болғаны үшін ғана сынамайды, олардың байлыққа мастанып, рухани азғындыққа, мұрат-мақсаттарының ұсақтығына, халықтан алыстағандығына кектенеді. Әрі қазақ феодалдарының кедейге деген арамдық өгейліктері зұлымдықпен жалғасып жатады.

Жердегі салмағынан, тартылу күшінен айрылған қазақ байларының тә-

кәппар, өркөкірек кескінін Жамбыл тапқырлықпен көрсеткен. «Олар шарасынан асып-тасиды, қазымырлық, қызбалық көрсетеді, жазықсыз адамдарды жәбірлейді», - дейді Жамбыл ақын.

Сыншыл, реалист ақын Жамбыл бұғаулықтың да шынжыры үзілер, кедей, сорлыға да күн туар деген демократиялық, бұқарашыл саналы ойды айтқанда, алдымен халықтың ішкі күшіне сенеді. Табиғатта бір сызықтың бойымен кете беретін шексіздік жоқ: қыс жазға, түн күнге, қараңғы жарыққа орын береді. Осы заңдылық адамзат қоғамының ағымынан алыс тұрған жоқ деп санайды ойшыл ақын.

XIX ғасырдың екінші жартысында жерге қоныстану, оны иемдену, пайдалану, көшіп-қону, шаруашылық мәселелері патшалық тәртіп үшін де, жергілікті халық үшін де сан түрлі қайшылықтар туғызды.

XIX ғасырдың бай болыстары Жамбылдың ащы тілінен сескенген: оның қытығына тиіп өшіктірмеуге, өздеріне ашықтан-ашық қарсы қоймауға тырысқан. Атап айтқанда, сыншыл, сатирик Жамбыл Жабаев XIX ғасырдағы қазақ, қырғыз халықтарының мұң-мүддесін қорғаған, елге тізесі батқан байлар мен болыстарды сықақтап, халықшылдық бұқарашылдық бағытта көптеген азаматтық өлеңдер шығарған.

Жамбыл Жабаев — атақты ақын. Оның даңқы алдымен айтыс өнері арқылы шыққан. Алғашқы айтыстары ойын-тойларда өтеді. Жамбыл жастықтың салтын сақтап, Айкүміс, Бұрым, Сара сияқты қыздармен айтыса-

ды. Жамбыл Жабаев 1895 жылы Сарбас ақынмен, 1897 жылы Құлмамбетпен, 1902 жылы Досмағамбетпен, 1909 жылы Шашубаймен айтысып, барлығын да жеңіп шыққан. Әдетте, Жамбыл айтыстары көбінесе халықтық, бүкіл елдік мәселелерімен ұштасып жатады. Ол кейбір ақындар сияқты күнделікті тіршілік күйбеңінің, ру тартыстарының көлеңкесінде қалмай халықтың биігінде тұрып сөйлейді.

Тегінде, қазақ байлары мен болыстары еңбекші халықты жақсылыққа, өнер-білімге бастамайды, шаруашылықтың берекесін кетіріп, тұйыққа тірейді, патша үкіметіне жарамсақтанады. Халықтық қасиеттерді тоздырады, табансыз, тайғанақ өмір салттарын орнықтыруға жол ашуы деген Жамбылдың сөзіне, сол кездің саяси-әлеуметтік шындығы жатады.

«Асылы, халық азған жоқ, азса аз ғана мардымсыз адамдар азғындады, халықтың ішкі күші бұзылған жоқ, өздерінің жақсы қасиеттерін бойтұмардай сақтап отыр, ел өмірге икемді, қала салты мен көшпелі тұрмыстың ара салмағын тең ұстауға тырысуда, сен айтқандай дүниенің бәрі қирады деуге болмайды», - дейді Жамбыл.

XX ғасырдың 30-жылдары Жамбыл Кеңестік социалистік қоғамдық құрылыстық күрделі мәдени революциясына зор ықыласпен араласты: 1919 жылы Жетісу ақындарының айтысында, 1934 жылы 16 маусымда Алматы қаласында өткен көркем өнерпаздарының, 1936 жылы республика астанасында болған қазақ ақындарының слетінде ол бірінші орындарға ие болды.

Осы баяндамаға сай қарастырылған 5-сыныпта өткен бір сабақ жоспарымды үлгі ретінде ұсынамын.

Тақырыбы: Жамбыл Жабаев «Өтеген батыр»

Мақсаты:

1. Жыр алыбы Ж. Жабаевтың өмірбаяны және шығармашылық шеберлігін оқушыға түсіндіру;

2. Оқушының ойлау қабілеті арқылы тақырыптың мазмұнына қарай, есте сақтауға, ауызекі байланыстырып айта білуге, білімдерін шындай түсуге қабілеттерін дамыту;

3. Оқушыларды патриоттық тәрбиеге, туған жерін сүюге, ақындарды бағалай білуге тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: жаңа сабақ.

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру.

Оқушыларды бүгінгі сабаққа толық қатыстырып, өз шеберліктерін көрсетіп отыруға кірістіру.

Өткен сабақты пысықтап өту.

II. Жаңа сабақ

1. Ой шақыру. Терминдік болжау. 1846-1945 жыл. Көрнекілік: Жамбыл суреті;

2. Жамбыл Жабаев;

3. Шу;

4. Жамбыл.

Терминдік болжау арқылы оқушылар қызығушылықпен жасырып туған өлке бойынша мағлұмат келтіріп шығарады. Бұл жерде оқушының ойлау қабілеттері шындалып отырады.

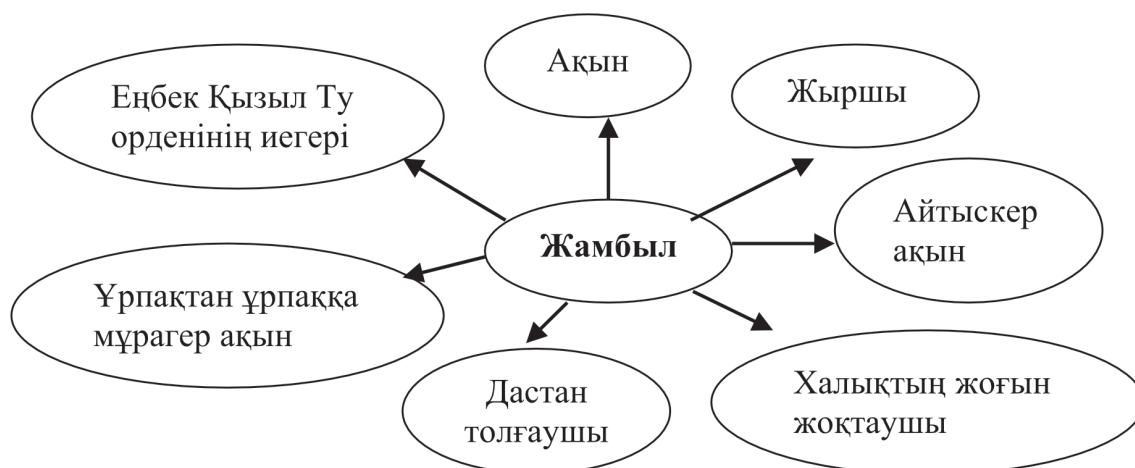
Жамбыл Жабаевтың өмірбаяны туралы мағлұматты мұғалім, яғни мен толықтырып әңгімелеп өтемін.

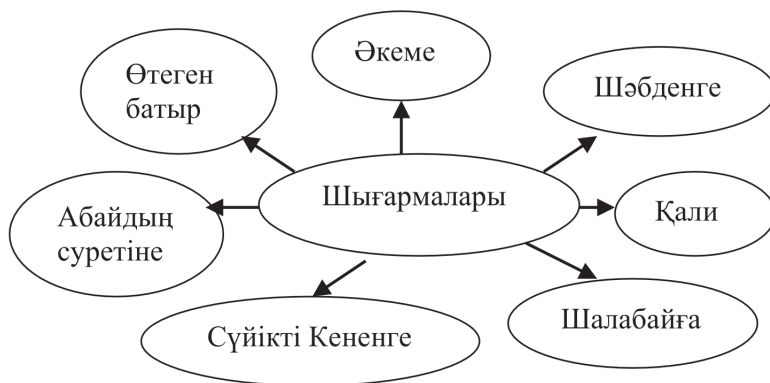
Жасында білім алуға мүмкіндігі болмаса да, зерек бала көзімен, көңіліне түйгендерін өлең етіп айта бастайды. Сөйтіп 16 жасының өзінде-ақ ол қазақ даласына белгілі болды.

Ақын өзінің ұстазы Сүйінбайдың сара жолын мейлінше сәтті жалғады. Ол ғашықтық хикаяларды, тұрмыс-салт жырларын, батырлар туралы дастандарды жұртшылық арасында кеңінен толғады.

III. Топтау.

Оқушылардың бұрынғы сыныптарда алған білімдерін және бүгінгі сабақтағы Жамбыл туралы алған мәліметтерін топтастыра білу.

Әр топтағы оқушылар өз ойларын осындай бағытта көрсетіп отырады. Енді Жамбыл Жабаевтың «Өтеген батыр» өлеңін оқитын болсақ, ондағы халықтың қамын ойлағандығы туралы айтып, өлеңді оқып таныстырамыз. Мұндағы дастанның, өлең құрлымын мән-мағынасын айшықтап көрсете білу керек. Бұл Жамбыл Жабаевтың ақындық шеберлігін айқын көрсетеді.

Көрнекілік: Жамбыл Жабаевтың буклеті. М.И. Калинин Жамбылға Еңбек Қызыл Ту орденін тапсырып тұрған кезі (сурет)

Жамбыл Жабаевтың әнші Күләш Байсейітовамен кездесу кезі.

Жамбыл Жабаев немересі Ділдаханмен бірге.

Жамбыл Жабаев Дина Нұрпейісованың ауылына келуі, т.б. суреттер арқылы Ж. Жабаевтың өміріне шолу жасап өттік.

IV. «Ой дамыту». Шығармашылық жұмыс.

«Өмір толқыны» күйінің сүйемелдеуі бойынша жазу.

1-топ: Ж. Жабаевтың өмірбаяны туралы өлең жазу.

2-топ: Ақынға еліктеп 2-шумақтық өлең жазу.

3-топ: Ақын өлеңдерін сынау.

4-топ: Ақын өмір сүрген қоғам.

2. Жеке оқушылармен жұмыс.

1. Әдеби тіл дегеніміз не?

2. Тұрмыс-салт жырлары бізді неге тәрбиелейді?

3. Ж. Жабаев туралы түсінген өз ойыңды айт.

1. Мақал-мәтелдердің берер тәрбиесі.

2. Өз ойыңнан жұмбақ құрастыр.

3. Айтыс өнерінің қандай түрлері бар?

1. Ертегілердің басқа шығармалардан айырмашылығы қандай?

2. Жамбыл Жабаевтың Құлмамбет ақынмен айтысынан үзінді келтір.

3. Жырдағы Өтегеннің әрекеттері мен Асан қайғының жерұйық іздеуінде қандай ұқсастық бар?

Қорытындылау. «Бір ауыз сөз»

Әр оқушы бүгінгі сабақтан алған әсерін бір ауыз сөз арқылы тақтада ілінген қағазды толықтырып өз ойларын білдіріп отырады.

Үйге тапсырма беру.

Бағалау.

Әсер парағы. Не үйрендік? Не білгім келеді?

Кері әсер, - деп сабағымды аяқтаған болатынымын. Қазақ халқының аты аңызға айналған алып тұлғалы бейнесі екендігін оқып біліп, қуаныш сезіміне бөлендік.

Жәмила ЖАЙЛЫБАЕВА,

«Орджоникидзе атындағы

№1 орта мектеп-гимназиясы»

ММ қазақ тілі мен әдебиеті пәні

мұғалімі.

Жуалы ауданы,

Жамбыл обылысы

Влияние интерактивных методов в процесс обучения

Интерактивные методы обучения — это методы, которые побуждают школьников к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом. По своей сути интерактивные методы обучения позволяют внедрить в процесс обучения эффективное общение, что предполагает вовлечение обучающего в обучение в качестве активного участника, а не слушателя и наблюдателя (само слово «интерактивность» означает «взаимодействие»).

Интерактивное обучение основано на прямом взаимодействии обучающихся с учебным окружением. Учебное окружение, или учебная среда, выступает как реальность, в которой участники находят для себя область осваиваемого опыта. Если рассматривать интерактивное обучение глубже, то речь идет не просто о подключении эмпирических наблюдений, жизненных впечатлений обучающихся в качестве вспомогательного материала и иллюстративного дополнения. Опыт обучающегося — участника служит центральным источником учебного познания. В традиционном обучении ведущий (тренер, преподаватель, учитель) выполняет роль «фильтра», пропускающего через себя учебную информацию, а в интерактивном — роль помощни-

ка в работе, одного из источников информации.

Интерактивные методы обучения означают овладение студентами опыта работы на базе взаимодействия с преподавателем. При использовании данного метода обучения преподаватель выступает в роли фасилитатора — консультанта. Важную роль играет подготовленность преподавателя до учебного занятия. Во время учебного занятия консультант только распределяет задания и организует процесс.

Данный метод обучения требует определенного изменения жизни группы, а также большого времени для подготовки, как школьников, так и педагога. Интерактивные методы обучения способствуют пониманию духа права сотрудничества, взаимопонимания и доброжелательности. Для эффективного применения интерактивных методов, в том числе для того, чтобы охватить весь необходимый объем материала и глубоко его изучить, он должен тщательно планировать свою работу. Дать задания школьнику для предварительной подготовки: прочитать, продумать, выполнить самостоятельные подготовительные задания; отобрать для занятия такое интерактивное упражнение, которое давало бы обучающемуся «ключ» к

освоению темы. В течение самих интерактивных упражнений дать обучающимся время подумать над заданием, чтобы они восприняли его серьезно, а не механически исполнили его. Учитывать темп работы каждого обучающегося и его способности; на одном занятии использовать один или два (максимум) интерактивных методов, а не их калейдоскоп; провести неторопливое обсуждение по итогам выполнения интерактивного упражнения, в том числе актуализируя ранее изученный материал. Возможно, акцентировать внимание на другом материале темы, прямо в затронутом интерактивном упражнении. Проводить экспресс-опросы, самостоятельные домашние работы по различным темам, которые не были затронуты интерактивными заданиями. Для осуществления контроля над ходом процесса обучения преподаватель также должен: тщательно планировать и разрабатывать содержание и ход занятия: определить роли участников, подготовить вопросы и возможные ответы, выработать критерии оценки эффективности занятия. Мотивировать обучающихся к изучению конкретной темы путем отбора наиболее интересных для учащихся случаев, проблем; путем объявления ожидаемых результатов (целей) занятия и крите-

риев оценки работы учащихся; путем возвращения внимания учащихся к целям занятия и критериям оценки; предусмотреть различные приемы для привлечения и активизации внимания обучающихся, вовлечения их в работу; грамотно распределять роли в группах, придумывая роли. Включать упражнения разминки.

А также внеаудиторные методы обучения как соревнование, разработка проекта, информации по радио и газетам обеспечивает эффективный результат. На учебных занятиях по изучению истории и традиции и других национальных праздников можно предусматривать фильмы, спектакли, организовать выставки и представления, можно использовать песни и сказки.

В учебном процессе в преподавании можно пользоваться техническими средствами обучения как аудио-видео техника, наглядные пособия. Особый интерес при изучении вызывает компьютерная технология. Творческие тестовые задания, самостоятельные работы придают смысл.

Б. АШЕГОВА,
преподаватель кафедры
английского
языка КазНПУ имени Абая
г. Алматы

